

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een kleine geschiedenis van de linkerzinsperiferie in Nederlandse troonredes (1814-2023)

Leenaers, Charlotte

Citation

Leenaers, C. (2024). *Een kleine geschiedenis van de linkerzinsperiferie in Nederlandse troonredes (1814-2023)*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master Thesis, 2023](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3731745>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Een kleine geschiedenis van de linkerzinsperiferie in Nederlandse troonredes (1814-2023)

Charlotte Leenaers
MA-scriptie
Begeleider: prof. dr. G. J. Rutten
Tweede lezer: dr. R.J.U. Boogaart
Datum: 14 januari 2024
MA Neerlandistiek
Universiteit Leiden

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
2	De linkerperiferie als onderzoeksveld	6
2.1	<i>Eerste zinsplaats, aanloop en linkerperiferie</i>	<i>6</i>
2.2	<i>De linkerperiferie in de generatieve grammatica</i>	<i>7</i>
2.3	<i>De cartografische benadering van de linkerperiferie</i>	<i>8</i>
2.4	<i>De linkerperiferie als stijlmiddel</i>	<i>10</i>
2.5	<i>Subjectificatie en de linkerperiferie</i>	<i>12</i>
3	Functies van de linkerperiferie	13
3.1	<i>Zinstypering</i>	<i>13</i>
3.2	<i>Samenhang</i>	<i>14</i>
3.3	<i>Topic en Subject</i>	<i>15</i>
3.4	<i>Focus</i>	<i>16</i>
3.5	<i>Subjectiviteit</i>	<i>17</i>
4	Troonredes van 1814 - 2023	19
5	Labels in soorten en maten	21
5.1	<i>Zinslabels</i>	<i>22</i>
5.2	<i>Functielabels</i>	<i>22</i>
5.2.1	<i>Labels voor zinstypering</i>	<i>23</i>
5.2.2	<i>Labels voor samenhang</i>	<i>24</i>
5.2.3	<i>Topic-labels</i>	<i>25</i>
5.2.4	<i>Focus-labels</i>	<i>26</i>
5.2.5	<i>Labels voor subjectiviteit</i>	<i>27</i>
5.2.6	<i>Subject-labels</i>	<i>27</i>
6	Resultaten	28
6.1	<i>De troonredes in cijfers</i>	<i>28</i>
6.2	<i>Functies van de eerste zinsplaats</i>	<i>29</i>
6.2.1	<i>Zinstypering</i>	<i>30</i>
6.2.2	<i>Samenhang</i>	<i>31</i>
6.2.3	<i>Topic</i>	<i>32</i>
6.2.4	<i>Focus</i>	<i>33</i>
6.2.5	<i>Subjectiviteit</i>	<i>33</i>
6.2.6	<i>Subject</i>	<i>34</i>
7	Conclusies	34
8	Discussie	36
	Bibliografie	38
	Bijlagen	40

1 Inleiding

Een van de zekerheden in het leven van onderzoekers van de Nederlandse taal is het feit dat het Nederlands een zogenaamde V2-taal is. Dat wil zeggen dat in Nederlandse hoofdzinnen de persoonsvorm op de tweede zinsplaats staat. Of anders gezegd: dat er in een hoofdzin voor het vervoegde werkwoord slechts één zinsdeel kan staan. In de meeste zinnen staat op de eerste zinsplaats het onderwerp van de zin, zoals in (1).

- (1) De koning leest de troonrede voor.

Deze zinsvolgorde staat ook wel bekend als de canonieke zinsvolgorde. Maar, en daar zijn taalonderzoekers het ook over eens, die eerste zinsplaats leent zich ook prima voor allerlei andere zinsdelen, zoals een bepaling van plaats zoals in (2) of een modale verstandsbepaling zoals in (3).

- (2) In de Ridderzaal leest de koning de troonrede voor.
(3) Misschien leest de koning de troonrede voor.

In die gevallen wisselen onderwerp en persoonsvorm van plaats en deze niet-canonieke zinsvolgorde wordt om die reden ‘inversie’ genoemd. Vooropgeplaatste zinsdelen staan daar overigens niet zomaar. Ze staan daar omdat de spreker daar een bedoeling mee heeft. Zo benadrukt in (2) de spreker de plaats van handeling en geeft de spreker in (3) zijn inschatting van de waarschijnlijkheid van het gebeuren. Ook biedt de eerste zinsplaats ruimte aan de spreker om zijn gevoel over een gebeurtenis te uiten, zoals in (4).

- (4) Gelukkig leest de koning de troonrede voor.

Behalve dat de eerste zinsplaats een rol heeft in de zin, speelt deze zinspositie ook een rol bij het leggen van relaties tussen zinnen. Juist de plek vooraan in de zin maakt de eerste zinsplaats tot een logische schakel tussen twee zinnen. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer zinnen samen een dialoog vormen. De eerste zinsplaats is dan de plek bij uitstek om een beurtwisseling te markeren, zoals bijvoorbeeld in (5).

- (5) Jawel, maar toch leest de koning de troonrede voor.

Dat aaneenschakelen speelt ook een rol bij het organiseren van samenhang binnen een tekst. De spreker kan met een taalelement op de eerste zinsplaats verwijzen naar een voorgaande zin, om vervolgens in de nieuwe zin daar wat meer informatie over te geven, zoals in (6).

- (6) Op de derde dinsdag van september is er een koninklijke rijtoer door Den Haag.
Ook leest de koning de troonrede voor.

De eerste zinsplaats is dus een goed afgebakend onderdeel van een Nederlandse zin en het levert zowel in een zin als tussen zinnen een betekenisvolle bijdrage.

Al bij de klassieke redenaars was bekend dat topicalisatie – het vooropplaatsen van een zinsdeel – een stijlmiddel is waarmee de spreker de nadruk kan leggen op dat zinsdeel (Claes & Hulsens, 2015, p.34). Het is een beproefde methode om de overtuigingskracht van een betoog te vergroten. Romanschrijvers en dichters maken ook gebruik van de eerste zinsplaats en zij doen dat om hun teksten bijvoorbeeld poëtischer te maken. Een beroemd voorbeeld daarvan is de dichtregel uit het gedicht ‘De grijsaard en de jongeling’ (1930) van Hendrik Marsman: ‘Grootsch en meeslepend wil ik leven!’. Het is een zin die in ons collectieve geheugen gegrift staat. Het gebruik van topicalisatie is ook een kwestie van stijl, net als het gebruik van inbeddingen, tussenwerpsels of bijvoorbeeld intensiveringen. Schrijvers en sprekers maken voortdurend stilistische keuzes. In het vakgebied van de

stilistiek gaan onderzoekers ervan uit dat stilistische keuzes in een tekst bijdragen aan het effect dat een tekst als geheel bij lezers of luisteraars teweegbrengt (Van Leeuwen, 2015, p. 17). Er bestaat een causaal verband tussen specifieke formuleringskeuzes en een globale indruk van de tekst als geheel (Van Leeuwen, 2015, p. 19). Topicalisatie is dus een stilistische keuze die bijdraagt aan de globale indruk van de gehele tekst.

Een andere zekerheid voor taalonderzoekers is dat taal geen statisch fenomeen is maar voortdurend verandert. Die veranderingen zijn het gevolg van allerlei externe en interne factoren. Een externe aanjager voor taalverandering is taalcontact, waardoor ontleningen en grammaticale constructies van de ene taal de andere taal binnensijpelen. Ook opkomende nieuwe media en veranderende maatschappelijke opvattingen zijn factoren buiten de taal, die nieuwe woorden en uitdrukkingen in een taal kunnen introduceren. Het jaarlijks verkozen 'Woord van het Jaar' geeft een mooi beeld van het ontstaan van nieuwe woorden. In 2013 was dat *selfie*, een woord dat zichzelf inmiddels ruimschoots heeft bewezen. Dit jaar was het *graaiflatie* en we gaan nog zien of dat een blijvertje is. Deze vorm van taalverandering verloopt vrij snel en is ook nogal modegevoelig. Ook binnen de taal zijn oorzaken aan te wijzen voor taalverandering. Het weglaten van klankcombinaties in verband met uitspraakgemak – *poeier* in plaats van *poeder* – is er daar een van. Of het streven van taalgebruikers naar een efficiëntere en economische taal, waardoor *bibliotheek* tegenwoordig *bieb* genoemd wordt. Voor sommige taalgebruikers zijn vernieuwingen een bron van ergernis, maar zoals hoogleraar historische taalkunde aan de Radboud Universiteit Nijmegen Nicoline van der Sijs stelt in *15 eeuwen Nederlandse Taal*: 'Dat idee is echter onzinnig: taalverandering is een natuurlijk verschijnsel, de kracht van taal is juist dat hij altijd meegroeit en altijd bruikbaar blijft.' (Van der Sijs, 2019, p. 17). Of om met de Engelse taalkundige David Crystal te spreken: 'The only languages which do not change are the dead ones.' (Crystal, 2007, p. 357). Over het algemeen vindt taalverandering plaats in kleine stapjes en kan dan eeuwen in beslag nemen (Van der Sijs, 2019, p. 17). De grote lijn die volgens Van der Sijs (2017, p. 19) te ontwaren is in taalverandering, is de ontwikkeling van een taal met veel buigingsvormen naar een taal met vaste woordgroepen en constructies.

Iemand die veel studie heeft gemaakt van taalverandering is de Engelse taalkundige Elizabeth Traugott. Zij doet dat vanuit een constructiegrammaticale invalshoek. Een van de langzame ontwikkelingen die zij bestudeert is *subjectification*. *Subjectification* wordt door haar gedefinieerd als de evolutie van de betekenis van een woord of constructie van 'een beschrijving van de objectieve werkelijkheid' naar 'de uitdrukking van de houding van de spreker ten opzichte van die werkelijkheid' (Traugott & Dasher, 2002). Zo laat Traugott zien dat objectieve bijwoorden van plaats of tijd die gewoonlijk achter in een zin staan, zich door de eeuwen heen ontwikkeld hebben tot subjectieve, pragmatisch bijwoorden vooraan in een zin (Traugott, 2022-a). Opvallend daarbij is dus dat deze vorm van *subjectification* gepaard gaat met een verplaatsing naar de eerste zinsplaats. Deze ontwikkeling wordt ook in het Nederlands aangetroffen. Een recent voorbeeld daarvan is de retorische *straks*-constructie (Boogaart, 2009) zoals in (7).

- (7) Straks leest de koning de troonrede nog voor in het Engels.

Een iets andersoortig voorbeeld is het *adviserend beter* (Doreleijers & Corver, 2021) waarbij niet een temporeel of ruimtelijk bijwoord, maar het bijwoord *beter* vooraan in de zin aangetroffen wordt, zoals in (8).

- (8) Beter leest de koning de troonrede voor zonder haperingen.

Zowel in (7) als in (8) staat het gesubjectificeerde bijwoord voorop en is er sprake van een nieuwe, pragmatische betekenis. Met *straks* in (7) drukt de spreker een waarschuwing uit terwijl *beter* in (8) de zin een adviserend karakter meegeeft. De nieuwe gesubjectificeerde betekenis van de bijwoorden heeft tot effect dat de zin de houding van de spreker tot uitdrukking brengt. Het geeft de zin dus een meer subjectieve betekenis. Deze toename van de subjectiviteit zal ik in het vervolg van deze scriptie aanduiden als 'subjectivering'.

Subjectificatie is daarmee dus een vorm van taalverandering die bijdraagt aan de subjectivering van de taal.

Binnen het onderzoeksveld van *critical discourse analysis* wordt ook een tendens van subjectivering geconstateerd. Fairclough (1992) heeft in dat kader het begrip *conversationalisatie* gemunt. Hij signaleert in publieke communicatie –zoals journalistiek, politiek, gezondheidszorg en onderwijs– een tendens naar een meer informele en conversationale stijl. Ook Biber (2004) komt op basis van de resultaten van een uitgebreid diachroon onderzoek tot de conclusie dat er grote verschuivingen zijn in sociale normen, die door uiteenlopende teksten worden weerspiegeld. Het uitdrukken van meningen, houdingen en emoties gebeurt het meest in conversaties (Biber, Johansson, Leech, Conrad, & Finegan, 1999), maar sprekers zijn, vooral in de laatste vijftig jaar, ook in de andere genres steeds meer geneigd hun houding of mening uit te drukken (Vis, Sanders, & Spooren, 2009). Ook deze onderzoekers zien dus net als Traugott dat binnen de taal subjectiveringsprocessen aan het werk zijn.

De eerste zinsplaats is al met al een veelzijdig zinsonderdeel: het bepaalt of de zin een canonieke woordvolgorde heeft of niet, het kan een benadrukt zinsdeel herbergen, de spreker kan er zijn gevoel kwijt en het kan een relatie leggen met voorgaande zinnen. Bovendien is het een landingsplaats voor gesubjectificeerde woorden. Reden genoeg om in deze scriptie de eerste zinsplaats aan een nader onderzoek te onderwerpen. De onderzoeksvragen die ik ga beantwoorden luiden:

- Welke bijdrage leveren zinsdelen op de eerste zinsplaats aan de globale indruk van een tekst?
- Welke diachrone ontwikkelingen zijn aan te wijzen op de eerste zinsplaats?
- In hoeverre speelt subjectivering van de taal daarbij een rol?

Vanuit verschillende disciplines binnen de vakgebieden van de taalkunde en taalbeheersing vormt de eerste zinsplaats een object van onderzoek. Zo hebben vanuit de generatieve grammatica Chomsky (1986) maar ook de Nederlandse taalkundigen Den Besten (1989) en Zwart (1993) hun licht laten schijnen over de eerste zinsplaats. De Italiaanse taalkundige Rizzi (1997) sloot daar weer op aan met een cartografische benadering. Stijlonderzoek op haar beurt, zoekt antwoord op de vraag hoe formuleringskeuzes gerelateerd zijn aan de overtuigingskracht (Stukker & Verhagen, 2019). Verma (1976) benadert topicalisatie als zo'n stilistische keuze en laat zien welk effect dat heeft op luisteraars. Vanuit de constructiegrammatica is het de eerdergenoemde Traugott (2022) die zich bezig heeft gehouden met de opkomst van gesubjectificeerde bijwoorden op de eerste zinsplaats. In de Neerlandistiek is het gebruikelijk om vanuit een van de hiervoor genoemde disciplines een taalverschijnsel te bestuderen. In deze scriptie kies ik ervoor om de verschillende benaderingen samen te voegen om zo tot een zo volledig mogelijk beeld te komen van functies en effecten van zinsdelen op de eerste zinsplaats. De teksten die ik daarvoor gebruik zijn Nederlandse troonredes uit de periode van 1814 tot en met 2023. De troonrede is wel vaker onderwerp van onderzoek geweest, maar dan ging het vaak over de overtuigingskracht, begripelijkheid of het gebruik van retorische stijlmiddelen (De Jong, 2006; Pander Maat & Lentz, 2023). In deze scriptie ligt de focus op de functies en diachrone ontwikkelingen van zinsdelen op de eerste zinsplaats.

In hoofdstuk 2 bespreek ik de verschillende benaderingen voor de linkerperiferie los van elkaar om in hoofdstuk 3 de inzichten samen te voegen en daaruit zes functies van de linkerperiferie te destilleren. In hoofdstuk 4 licht ik de keuze toe om Nederlandse troonredes te gebruiken als onderzoeksmateriaal. De werkwijze die bestaat uit een kwantitatieve en kwalitatieve analyse wordt besproken in hoofdstuk 5 en in hoofdstuk 6 presenteer ik de resultaten waarbij ik laat zien dat er een min of meer vaste mix van functies lijkt te bestaan maar dat er binnen de functies wel diachrone ontwikkelingen aan te wijzen zijn. Hoofdstuk 7 geeft antwoord op de onderzoeksvragen en in hoofdstuk 8 reflecteer ik op de gehanteerde werkwijze, stip ik enkele zaken aan die wellicht de moeite waard zijn om in een later stadium verder te onderzoeken en sta ik stil bij de meerwaarde die de gecombineerde aanpak heeft opgeleverd.

2 De linkerperiferie als onderzoeksveld

2.1 Eerste zinsplaats, aanloop en linkerperiferie

Om inzicht te krijgen in de taalelementen die in de linkerperiferie kunnen staan, is begonnen met het verzamelen van informatie die de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (ANS) (Haeseryn, Romijn, Geerts, Rooij & Toorn, 2019) hierover geeft. In aanvulling op de ANS is ook de *Nederlandse Grammatica voor Franstaligen* (Van Belle, Lamiroy, Van Langendonck, Lahousse, Lauwers, Van Canegem-Ardijns, & Van Goethem, 2006) er op nageslagen. Deze grammatica besteedt ook aandacht aan functionele categorieën en sluit daardoor goed aan bij de onderzoeksvragen van deze scriptie.

In de delen van de ANS die gaan over de woordvolgorde van een zin, wordt de eerste zinsplaats beschreven als de plaats in de zin die voorafgaat aan het vervoegde werkwoord en die hooguit uit één zinsdeel bestaat (ANS, 21.3). De eerste zinsplaats is de plaats bij uitstek voor die taalelementen die direct bij de context en/of bij een zekere situatie aansluiten doordat ze identificeerbare zelfstandigheden aanduiden. Zodoende komen hier bepaalde naamwoordelijke constituenten voor zoals in (9), voorzetselconstituenten met zo'n bepaalde naamwoordelijke constituent zoals in (10) maar ook persoonlijke voornaamwoorden zoals in (11).

- (9) De koning leest de troonrede voor.
- (10) Naar de troonrede luisteren de parlementariërs.
- (11) Zij luisteren naar de koning.

Onbepaalde naamwoordelijke constituenten komen niet of nauwelijks voor op eerste zinsplaats, tenzij ze specifiek zijn. Verder komen op de eerste zinsplaats ook elementen voor die een (algemeen) kader scheppen waarbinnen het in de rest van de zin uitgedrukte gebeuren gesitueerd moet worden. Het gaat daarbij om plaatsaanduidingen zoals in (12), tijdsaanduidingen en frequentieaanduidingen.

- (12) In de Ridderzaal leest de koning de troonrede voor.

Ook andersoortige bijwoordelijke bepalingen en voorzetselconstituenten kunnen volgens de ANS de eerste zinsplaats bezetten. Verder is de eerste zinsplaats een typische plaats voor elementen die zinnen met elkaar verbinden zoals rangschikkende elementen zoals in (13) en voegwoordelijke bijwoorden.

- (13) Allereerst leest de koning de troonrede voor.

Ook allerlei modale bijwoorden of uitdrukkingen komen voor op de eerste zinsplaats zoals in (14).

- (14) Natuurlijk leest de koning de troonrede voor.

In het hoofdstuk over vraagwoordvragen (ANS, 23.3.5) wordt verder gewezen op de mogelijkheid van vraagwoorden op de eerste zinsplaats. De *Nederlandse Grammatica voor Franstaligen* (Van Belle et al., 2006) kent vergelijkbare categorieën voor de eerste zinsplaats, maar onderscheidt daarnaast ook elementen met een contraststructuur zoals in (15) en het presentatieve *er* zoals in (16).

- (15) Vandaag leest de koning de troonrede (en niet morgen).
- (16) Er wordt een troonrede voorgelezen.

Verder wijst deze grammatica op het functionele zinsperspectief van zinnen met inversie.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen vooropgeplaatste zinsdelen met een thematische rol die bekende informatie bieden, zoals bijvoorbeeld een direct object en beklemtoonde zinsdelen met een rematische rol, die nieuwe informatie bieden zoals bijvoorbeeld een bepaling (Van Belle et al., 2006, p. 10).

Op de zekerheid dat er op de eerste zinsplaats hooguit een zinsdeel staat, valt bij nader inzien toch wel wat af te dingen. Voorafgaand aan de eerste zinsplaats, in de zogenaamde aanloop van de zin, kunnen namelijk ook taalelementen staan. Beide grammatica's geven daarvan enkele voorbeelden waarbij Van Belle drie verschillende types taalelementen onderscheidt. Het eerste type zijn tekststructurende elementen zoals 'met andere woorden' of 'integendeel' die geen rol spelen in de inhoud van de kernzin zelf, maar wel de kernzin zijn plaats geven binnen een groter tekstgeheel (Van Belle et al. 2006, p. 35). Het tweede type zijn constituenten die door middel van een verwijswoord (*dat, die, toen, dan*) heropgenomen worden in de eigenlijke zin. De ANS noemt dit elementen met een anticiperende functie, zoals bijvoorbeeld in (17).

- (17) De troonrede, die leest de koning voor in de Ridderzaal.

Het derde type zijn conditionele of concessieve bijzinnen. Deze bijzinnen komen bij vooropplaatsing niet op de eerste zinsplaats terecht maar in de aanloop van de zin, zoals de concessieve bijzin in (18).

- (18) Al is het kabinet demissionair, de koning leest de troonrede voor in de Ridderzaal.

De aanloop wordt in gesproken taal door middel van een korte pauze gescheiden van de kernzin en in geschreven taal door middel van een komma (ANS 21.8.1; Van Belle, p. 34). Volgens de ANS vallen taalelementen in de aanloop buiten 'de eigenlijke zin' en hebben ze niet direct een functie binnen de zin (ANS 21.8.1). Maar Van Belle wijst erop dat het eerste type een rol heeft binnen een tekst en dat het tweede type door middel van het verwijswoord toch een rol heeft in de zin. Als het gaat om de afhankelijke zinnen, dan geven de beide grammatica's geen uitsluitsel over de functionaliteit. Toch is die functie er wel, omdat dit soort bijzinnen bepalen onder welke omstandigheid de taalhandeling in de hoofdzin geldig is. In deze scriptie zal ik taalelementen in de aanloop daarom wel bij de analyse betrekken. Sterker nog, ook nevenschikkende voegwoorden die weer voorafgaan aan de aanloop hebben mijn aandacht. Deze voegwoorden staan weliswaar buiten de zin, maar vervullen wel een functie in een tekst. Dat betekent dat ik de gehele linkerperiferie in beschouwing neem: nevenschikkende voegwoorden, de aanloop en de eerste zinsplaats van de zin. In het vervolg van dit hoofdstuk worden de diverse theoretische benaderingen besproken die taalonderzoekers gebruiken bij het onderzoek naar de linkerperiferie. Daarna zal ik in hoofdstuk 3 laten zien hoe uit het combineren en samenvoegen van die benaderingen zes functies van de linkerperiferie te onderscheiden zijn.

2.2 De linkerperiferie in de generatieve grammatica

Onder taalonderzoekers die vanuit de generatieve grammatica naar het Nederlands kijken, is de eerste zinsplaats enige tijd onderwerp van discussie geweest. Deze stroming binnen de taalkunde gaat ervan uit dat taal aangeboren is en uit een geheel aan regels bestaat waarmee zinnen gegenereerd kunnen worden. Het onderzoek richt zich op het achterhalen van die regels. Een van die regels is dat een finiete hoofdzin een vastomlijnde hiërarchische structuur heeft die uit drie projecties bestaat: een lexicale VP (verb phrase), een functionele TP (tense phrase) en een complementaire CP (complementizer phrase). De CP staat het hoogst in de hiërarchie (het meest naar links in de zin), de TP in het midden en de VP staat onderaan (het meest naar rechts). In de VP staat de argumentstructuur van het werkwoord, in de TP staat het onderwerp van de zin en het finiete werkwoord en in de CP staan taalelementen die bepalen welke functie een zin heeft. Zo wijst een onderschikkend voegwoord op een bijzin, een vraagwoord op een vraagzin en een finiet werkwoord op een hoofdzin (Ruigendijk, De

Belder, & Schippers, 2021, p. 252). Wat hier opvalt is dat het finiete werkwoord dus zowel in de TP als in de CP kan staan en precies dát was de kern van de discussie. In de lezing van Den Besten (1989) staat het finiete werkwoord altijd in de CP. In de lezing van Zwart (1993) staat het finiete werkwoord altijd in de TP, tenzij er iets anders dan het onderwerp op de eerste zinsplaats staat. In dat geval staat het finiete werkwoord in de CP. Inmiddels is deze discussie beslecht in het voordeel van Zwart en zijn taalkundigen het erover eens dat de eerste zinsplaats òf de specificerder van de TP is (het onderwerp van de zin) òf de specificerder van de CP (vooropgeplaatste zinsdeel). Het resultaat van dit alles is dat in zinnen met het onderwerp op de eerste zinsplaats (TP-zinnen) de woordvolgorde canoniek is, dat wil zeggen dat het finiete werkwoord achter het onderwerp staat, zoals in (19).

(19) De koning leest de troonrede voor in de Ridderzaal.

In zinnen met een vooropgeplaatst zinsdeel gaat het finiete werkwoord vooraf aan het onderwerp. Die volgorde is niet-canoniek en staat ook wel bekend als ‘inversie’, zoals in (20).

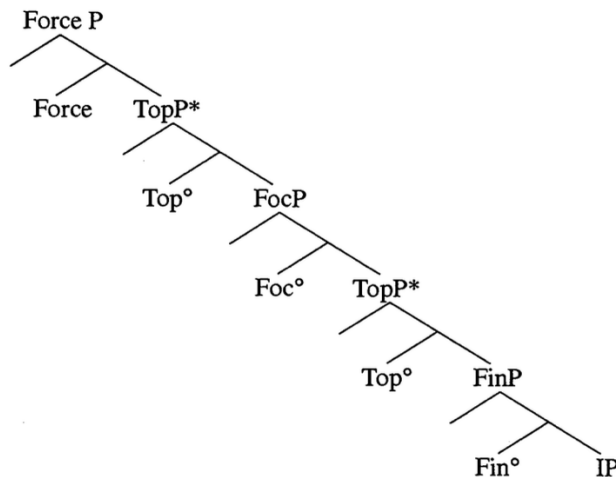
(20) In de Ridderzaal leest de koning de troonrede voor.

Hoewel deze benadering inzichtelijk maakt dat topicalisatie een niet-canonieke zinsvolgorde oplevert, gaat deze voorbij aan het bestaan van een aanloop van een zin. Maar misschien nog wel belangrijk is dat deze benadering geen onderscheid maakt tussen de verschillende functies die zinsdelen op de eerste zinsplaats zoal kunnen hebben. Die multifunctionaliteit komt niet tot zijn recht in de hiërarchische structuur van de linkerperiferie zoals die in de generatieve grammatica’s gehanteerd werd (Haegeman, 2012, p. 4). De cartografische benadering van Rizzi (1997) biedt hiervoor een oplossing.

2.3 De cartografische benadering van de linkerperiferie

Als alle voorbeeldzinnen die inmiddels de revue gepasseerd zijn en de elementen die in de beide grammatica’s benoemd worden, iets laten zien, dan is het wel dat de linkerperiferie veel verschillende functies herbergt. Om al die functionaliteiten onder te brengen in één structuur, presenteerde de Italiaanse taalonderzoeker Luigi Rizzi in 1997 een verrijkt model voor de linkerperiferie (Rizzi, 1997). Het is een model dat voortbouwt op de hiërarchische CP-TP-VP-structuur van de generatieve grammatica en waarin ruimte is voor alle functionaliteiten. Deze zogenaamde cartografische benadering is gebaseerd op de aanname dat een bepaalde structurele positie in de zin, altijd gekoppeld is aan één en dezelfde functionaliteit. In het model van Rizzi is de structuur van de CP uitgebreid met een aantal functionele lagen, waarbij er voor iedere functie een eigen laag is binnen die structuur. Deze verrijkte structuur heeft net als de rest van een zin, een hiërarchische gelaagde opbouw. Iedere laag bestaat ook nu weer uit een specificerder en een complement.

In het oorspronkelijke model uit 1997 onderscheidde Rizzi (1997) vier functionele lagen. De hoogste laag ForceP legt een verbinding vanuit het voorgaande discours naar de zin door het zinstype te specificeren. Taalelementen in deze laag markeren de aard van de zin: of de zin een declaratief is, een directief of bijvoorbeeld een vraagzin. De onderste laag FinP specificeert de finietheid van de zin. Zo zorgt het onderschikkende voegwoord *dat* ervoor dat de bijzin die volgt finiet is. Tussen ForceP en FinP bevinden zich TopP (*topic*) en FocP (*focus*), twee begrippen waarmee de informatiestructuur van zinnen beschreven kan worden. Onder *topic* verstaat Rizzi hetgeen waar de zin over gaat en dat verwijst naar iets dat eerder aan de orde was. *Topic* is daarmee oude of bekende informatie (Rizzi, 1997, p. 285). Onder *focus* verstaat hij een benadrukt element waarmee nieuwe informatie wordt ingebracht (Rizzi, 1997, p. 285). Een *focus*-element wordt ook wel gezien als een mogelijk antwoord op een open vraag. In het oorspronkelijke model uit 1997 was er sprake van een TopP die zowel voor als na FocP kon staan. Schematisch zag het model van Rizzi er als volgt uit:

Figuur 1 Cartografisch model van de linkerperiferie (Rizzi, 1997, p. 297)

In 2001 heeft Rizzi het model aangevuld met een Int(errogative)P-laag. In deze laag staan in het geval van bijzinnen de voegwoorden *of* en *waarom*, zoals in (21). Causale bijwoorden, zowel in hoofdzinnen als in bijzinnen, horen ook thuis in deze laag (Samo, 2019, p. 13). Zin (22) is daar een voorbeeld van.

- (21) Ik weet niet of/waarom de koning de troonrede voorleest in de Ridderzaal.
 (22) Daarom leest de koning de troonrede voor in de Ridderzaal.

Weer later in 2004 heeft Rizzi het model uitgebreid met een laag voor modificerende bijwoordelijke bepalingen, de ModP-laag. Een aparte laag was volgens hem nodig, omdat een zin die begint met een modificerende bepaling niet - zoals bij een *topic* wel het geval is – gevolgd wordt door nieuwe informatie over die bepaling (Samo, 2019, p. 22). Een modificerende bepaling geeft aanvullende informatie over een handeling, zoals in (23) of over de hele zin zoals in (24).

- (23) Luid en duidelijk leest de koning de troonrede voor in de Ridderzaal.
 (24) Blijkbaar leest de koning de troonrede voor in de Ridderzaal.

Uiteindelijk ziet het cartografische model van Rizzi er als volgt uit (25):

- (25) ForceP – IntP – TopP – FocP – TopP – ModP – FinP.

Het voordeel van dit model is dat het aansluit bij de CP-TP-VP-structuur en dat het tegelijk een heldere structuur biedt voor de verschillende functies van de linkerperiferie. Toch is er nog wel een ‘maar’. Deze verrijkte CP-structuur is namelijk gebaseerd op het Italiaans, een taal die andere woordvolgorderegels kent en ook geen V2-taal is. Met name dat laatste is belangrijk omdat het idee van een gelaagde structuur voor de linkerperiferie conflicteert met een V2-taal waar slechts één zinsdeel op de eerste zinsplaats kan staan. Toch biedt het model voor V2-talen wel degelijk mogelijkheden. Samo (2019) heeft onderzoek gedaan naar de cartografische benadering voor diverse V2-talen. Hij komt tot de conclusie dat ook V2-talen een gelaagde structuur kennen, waarbij de V2-regel ervoor zorgt dat het vervoegde werkwoord uitgespeld wordt in de hoogste, aanwezige functionele laag (Samo, 2019, p. 55). Bij V2-talen verdwijnt daarom de FinP uit de structuur, om plaats te maken voor SubjP, het *subject* van de zin. Omdat in V2-talen zowel *topic* als *subject* een eigen plaats in de structuur hebben, is het nodig om een helder onderscheid te maken tussen beiden. Samo (2019, p. 72) legt uit dat het verschil tussen een *subject* en een *topic* is dat een *subject* gekenmerkt wordt door een *subject*-predicaat-structuur, zoals in (26).

- (26) De koning leest de troonrede voor.

In deze zin krijgt de luisteraar informatie over een gebeurtenis; om meer precies te zijn over wat het *subject* aan het doen is. Een *topic* wordt gekenmerkt door een *topic-focus*-structuur, waarin de zin nieuwe informatie geeft over iets dat eerder aan de orde is geweest. Dat kan van alles zijn: een persoon, een zaak, een abstractheid of bijvoorbeeld een handeling zoals in (27).

- (27) Het voorlezen van de troonrede is een jaarlijkse traditie.

De volgorde van de diverse lagen in het verrijkte model varieert per V2-taal en na veel vijven en zessen komt Samo tot de volgende volgorde voor het Duits (Samo, 2019, p. 83):

- (28) ForceP – IntP - TopP - FocP – ModP - SubjP

Omdat Duits een taal is die sterk lijkt op het Nederlands, ga ik er in deze scriptie van uit dat deze volgorde een goed startpunt vormt voor een analyse van de functies van de linkerperiferie van Nederlandse zinnen.

2.4 De linkerperiferie als stijlmiddel

Het vooropplaatsen van een zinsdeel is niet alleen een grammaticaal verschijnsel dat inversie van de woordvolgorde veroorzaakt. Vooropplaatsing of topicalisatie is ook een stijlmiddel waarmee de spreker de nadruk legt op een zinsdeel dat hij belangrijk vindt. De afwijkende niet-canonieke woordvolgorde maakt een tekst bovendien interessanter en levendiger. Stijl is een manier om eenzelfde fenomeen op verschillende manieren te verwoorden (Stukker & Verhagen, 2019, p. 10). Dat doet een spreker door te kiezen voor bepaalde taalelementen zoals woorden en grammaticale constructies. Volgens de hedendaagse cognitieve opvatting van betekenis (Langacker, 1990; Tomasello, 2008) geven taalelementen aanwijzingen voor twee soorten inhoud: inhoud over een situatie in de werkelijkheid en inhoud over het perspectief van de spreker op die situatie. Dat perspectief komt tot stand doordat de keuze voor een bepaald taalelement niet zonder betekenis is, maar juist een bijdrage levert aan de betekenis. Dat betekenisverschil noemen Stukker en Verhagen een verschil in *construal* (2019, p. 26). Door een zin te vergelijken met een formuleringsalternatief kan de *construal* van die zin expliciet gemaakt worden. De *construal* van vooropplaatsing wordt dus zichtbaar wanneer twee zinnen, die eenzelfde situatie in de werkelijkheid beschrijven, maar met of zonder vooropplaatsing geformuleerd zijn, met elkaar worden vergeleken, zoals in (29).

- (29) Met een leesbril op zijn neus leest de koning de troonrede voor.
Formuleringsalternatief: De koning leest de troonrede voor met een leesbril op zijn neus.

De keuze om de bepaling van middel in (29) voorop te plaatsen levert een *construal* op ten aanzien van wat de spreker ziet als het belangrijkste onderdeel van de zin. In (29) staat de leesbril op de neus van de koning vooraan in de zin en dat is een gemarkeerde, niet-canonieke volgorde die de aandacht trekt. De leesbril op de neus van de koning komt daardoor centraal te staan. In het formuleringsalternatief met een canonieke woordvolgorde staat het handelen van de koning centraal. Met die vooropplaatsing verlegt de spreker dus de aandacht van de koning naar de leesbril.

De literatuur over topicalisatie als stijlmiddel is vrij beperkt. In deze scriptie wordt gebruik gemaakt van het minder recente maar wel inzichtelijke artikel *Topicalization as a stylistic mechanisme* van Shivendra Verma uit 1976. Het artikel geeft een overzicht van de mechanismes die een rol spelen bij topicalisatie. Het eerste mechanisme dat wordt beschreven is *front-shifting*. Verma (1976) laat in het artikel zien dat naast topicalisatie of *front-shifting* van bepalingen, een spreker meer mogelijkheden heeft om een zinsdeel, anders dan het *subject*, op de eerste zinsplaats te zetten. Zo kan de spreker kiezen voor een passief-

constructie, waardoor het object van een gebeurtenis op de eerste zinsplaats staat, zoals in (30).

- (30) De troonrede wordt voorgelezen in de Ridderzaal (door de koning).
Formuleringsalternatief: De koning leest de troonrede voor in de Ridderzaal.

De vergelijking met het formuleringsalternatief laat zien dat bij passieve zinnen, degene die de handeling uitvoert genoemd wordt in een door-bepaling verderop in de zin of zelfs helemaal uit de zin verdwijnt. Wanneer de spreker de aandacht wil vestigen op de handeling die aan de orde is, dan is topicalisatie geen optie. Het is nu eenmaal niet mogelijk om een vervoegd werkwoord voorbij zichzelf te verschuiven. Maar wanneer een werkwoord genominaliseerd wordt, is een positie op de eerste zinsplaats wel mogelijk (Verma, 1976, p. 17) zoals te zien is in (31).

- (31) Het voorlezen van de troonrede vindt plaats in de Ridderzaal (door de koning).
Formuleringsalternatief: De koning leest de troonrede voor in de Ridderzaal.

Door te kiezen voor een nominalisatie op de eerste zinsplaats vestigt de spreker de aandacht op de handeling en blijft degene die de handeling uitvoert – net als bij de passiefconstructie – op de achtergrond.

Een ander stijlmiddel dat te maken heeft met de eerste zinsplaats, is *back-shifting* of extra-positie (Verma, 1976, p. 27). Wanneer het onderwerp van een zin van de eerste zinsplaats naar het middenveld verschuift, komt het terecht op een plek meer achter in de zin, die normaliter voor *focus*-elementen bestemd is. Omdat zinnen nu eenmaal een onderwerp moeten hebben, wordt in die gevallen de leeggevallen eerste zinsplaats gevuld met een loos onderwerp, zoals in (32) en (33).

- (32) Het is Prinsjesdag.
(33) Er wordt een troonrede voorgelezen.

Het effect van dergelijke zinnen zit hem in het uitstel van het *topic* (Verma, 1976, p. 31). Hoorders verwachten aan het begin van een zin een *topic*. Maar het voorlopig onderwerp houdt de hoorder nog even in spanning daarover en daardoor gaat de aandacht van de hoorder versterkt uit naar het uitgestelde *topic*.

Verma (1976, p. 30) noemt nog twee zinsconstructies waarmee de nadruk verlegd kan worden. Gekloofde zinnen zoals (34) doen iets vergelijkbaars als het eerdergenoemde voorlopig onderwerp.

- (34) Het is in de Ridderzaal, dat de koning de troonrede voorleest.
Formuleringsalternatief: In de Ridderzaal leest de koning de troonrede voor.

Een vergelijking tussen beide zinnen laat zien dat in de gekloofde zin de plaatsbepaling wordt uitgesteld en zo de nadruk krijgt. De *construal* van het uitstellen van - in dit geval - de *focus* heeft tot effect dat deze extra benadrukt wordt. Niet alleen door de vooropplaatsing, maar ook door het uitstel. Verma noemt ook de pseudo-gekloofde zin, een zin waarvan het onderwerp bestaat uit een betrekkelijke bijzin die begint met *wie* of *wat*. Een dergelijke zin wekt de suggestie van een vraag-antwoord-sequentie, zoals in (35).

- (35) Wat er wordt voorgelezen, is de troonrede.
Formuleringsalternatief: De troonrede wordt voorgelezen.

Een vergelijking met het formuleringsalternatief laat zien dat de *construal* van de pseudo-gekloofde zin is dat 'de troonrede' het antwoord vormt op de vraag 'wat er wordt voorgelezen'. Daarmee is 'de troonrede' in deze zin een *focus*. In het formuleringsalternatief

is ‘de troonrede’ het *topic*. Het effect van een pseudo-gekloofde zin is dus dat het een *topic* focaliseert ofwel dat het een *topic* tot nieuwe informatie maakt en zo benadrukt.

2.5 Subjectificatie en de linkerperiferie

Traugott bestudeert taalverandering vanuit het perspectief van de constructiegrammatica, een stroming binnen de taalkunde die stelt dat de grammatica de vorm aanneemt van een gestructureerd netwerk van talloze constructies: geconventionaliseerde verbindingen van een bepaalde vorm met een bepaalde betekenis, die als zodanig zitten opgeslagen in het lange-termijn geheugen (Verhagen, 2005). Ten aanzien van de linkerperiferie verwijst Traugott naar een hypothese die zij samen met andere taalkundigen in 2009 heeft opgesteld en die luidt: ‘Expressions at left periphery are likely to be subjective, those at the right periphery intersubjective’ (Traugott, 2012, p. 7). Als deze hypothese waar is, dan is de enige conclusie volgens Traugott dat taalelementen die ‘gerekruteerd’ zijn voor de linkerperiferie waarschijnlijk gesubjectificeerd zijn (Traugott, 2012, p. 8). *Subjectification* is in haar ogen een proces van taalverandering. ‘It is a process of change giving rise to expressions of the Speaker’s beliefs, and stance toward what is said.’ (Traugott, 2012, p. 9). Woorden met een objectieve, naar de werkelijkheid verwijzende betekenis krijgen door *subjectification* een nieuwe geconventionaliseerde betekenis (Traugott & Dasher, 2002). In de constructiegrammatica wordt dan gesproken over een nieuwe vorm-betekeniscombinatie. Het is overigens niet zo dat de ene betekenis verdwijnt om plaats te maken voor de nieuwe betekenis; de oude en de nieuwe betekenis blijven naast elkaar bestaan.

Voor deze scriptie is het onderzoek relevant waarbij Traugott een eeuwenlange, diachrone ontwikkeling in beeld brengt van de opkomst van tekststructurende bepalingen (Discours Structuring Marker/DSM) (Traugott, 2022-a). Zij stelt dat deze DSM’s vaak hun oorsprong hebben in ruimtelijke en temporele bijwoorden. Vanuit deze woorden ontwikkelen zich door de tijd heen voegwoordelijke bepalingen die zich na verloop van decennia kunnen doorontwikkelen tot pragmatische bijwoorden (Traugott, 2022-b, p. 67). Ruimtelijke en temporele bijwoorden staan normaal gesproken achter in de zin en zijn volledig waarheidsconditioneel. Voegwoordelijke bepalingen staan voorop in de zin en zijn niet waarheidsconditioneel in de strikte zin van het woord, maar de waarheidsconditionele betekenis is nog wel te herkennen. Pragmatische bijwoorden staan ook voorop in de zin en zijn volledig pragmatisch en dus niet waarheidsconditioneel. In haar werk laat Traugott voor een aantal Engelse DSM’s zien hoe de ontwikkeling is verlopen. Een van de voorbeelden die zij beschrijft is het ruimtelijke bijwoord *further* (Traugott, 2022-b, p. 109-111). *Further* is ooit begonnen als de vergrotende trap van *forth* (*ver*) en daarmee als bijwoord van richting in de betekenis van ‘more distant’ (op grotere afstand). Vanaf de jaren 1500-1700 wordt *further* in het Engels ook aangetroffen als een bijvoeglijk naamwoord in de betekenis van ‘additional’ (‘aanvullend’). De oorspronkelijke betekenis van *further* (*verder*) is weliswaar vervaagd, maar nog wel degelijk te herkennen. Nog weer later ontwikkelde *further* zich door tot een voegwoordelijk bijwoord op de eerste zinsplaats met de betekenis ‘in aanvulling op’, een betekenis die niets meer te maken heeft met de oorspronkelijke betekenis.

De hypothese van Traugott over deze betekenisverandering is dat deze het resultaat is van topicalisatie. Door topicalisatie komt een temporeel of ruimtelijk bijwoord terecht op de eerste zinsplaats in de linkerperiferie. Dat is bij uitstek een positie die zich leent voor de interpretatie als voegwoord (Traugott, 2022-b, p. 84). Het is volgens haar niet zo raar dat taalgebruikers de betekenis van een bijwoord dat vooraan in de zin staat, aanvullen met een voegwoordelijke interpretatie. Voor *further* betekende dit dat de betekenis veranderde van ‘aanvullend’ naar ‘in aanvulling op’. Een betekenis die niets meer met de semantische betekenis te maken heeft, maar volledig pragmatisch is. Uit de data van het Engels blijkt dat er door de eeuwen heen steeds meer tekststructurende bepalingen en pragmatische bijwoorden aangetroffen werden (Traugott, 2022-b, p. 85). Dat wijst erop dat er sprake is van een diachroon proces waarbij er op de eerste zinsplaats steeds nieuwe gesubjectificeerde bijwoorden verschijnen, die daar dienstdoen als voegwoordelijk bijwoord of als tekststructurende bepaling.

3 Functies van de linkerperiferie

In dit hoofdstuk worden de inzichten over de linkerperiferie, die voortkomen uit de hiervoor beschreven benaderingen, samengevoegd en gecombineerd om zo te komen tot een overzicht van mogelijke functies. Een eerste aanzet daarvoor is het model van Rizzi voor de V2-taal Duits. In dat model worden zes posities onderscheiden die corresponderen met zes functionaliteiten van de linkerperiferie: ForceP, IntP, FocusP, TopP, ModP en SubjP. Ook vanuit de constructiegrammatica is er een visie op functies van de linkerperiferie. Volgens Traugott spelen de subjectieve taalelementen in de linkerperiferie een rol bij het leggen van een relatie met het voorgaande discours en bij het weergeven van de houding van de spreker (Traugott, 2014, p. 72). Die beide functies komen overeen met de IntP en ModP uit het model van Rizzi.

In het model van Rizzi is naast deze twee functies ook een belangrijk rol weggelegd voor de informatiestructuur, met begrippen als *topic* en *focus*. Die begrippen zijn van belang om het effect van het stijlmiddel topicalisatie – het benadrukken van zinsdelen – te onderzoeken. Ook hier is sprake van een overlap, maar nu tussen het model van Rizzi en de benadering van de stijlanalyse. Door uit te gaan van het model van Rizzi is het dus mogelijk om de generatieve kijk op de linkerperiferie – wat het model van Rizzi is – te combineren met constructiegrammaticale noties en met stilistische inzichten ten aanzien van het effect van het stijlmiddel topicalisatie. Al combinerend blijkt het goed mogelijk te zijn om de verschillende taalkundige perspectieven op de linkerperiferie in samenhang te bezien. De zes posities uit het model van Rizzi werk ik op die manier in dit hoofdstuk uit tot zes functies van de linkerperiferie. Daarbij wordt gebruik gemaakt van inzichten uit de hiervoor besproken perspectieven op de linkerperiferie en wordt dit zo nodig verder aangevuld met andere taalkundige benaderingen.

3.1 Zinstypering

De eerste functie van de linkerperiferie betreft *zinstypering* en is gebaseerd op de ForceP uit het model van Rizzi. De naam verwijst naar de illocutionaire kracht ofwel de bedoeling van een zin. Lang is door taalkundigen gedacht dat de belangrijkste functie van taal is om de werkelijkheid te beschrijven; in die optiek is een zin waar of niet waar. Maar inmiddels zijn taalkundigen het er wel over eens dat taal veel meer is dan dat. John Austin (1962) en later ook John Searle (1979) zien taal als een handeling: een *taalhandeling* zeggend. Iedere taaluiting is volgens hen een handeling waarmee een spreker iets doet om een bepaald doel te bereiken. Die bijdrage aan het doel van de spreker wordt in deze taalhandelingstheorie aangeduid als de illocutionaire kracht. Zo kan een spreker met een taalhandeling een belofte doen, iets vragen of iemand feliciteren. Zo'n taalhandeling lukt alleen als voldaan is aan een aantal geslaagdheidsvoorwaarden. Zo moet de spreker oprecht zijn en moet de inhoud van de taalhandeling ook realiseerbaar zijn. Binnen de taalhandelingstheorie worden twee soorten taalhandelingen onderscheiden: directe en indirecte taalhandelingen. Directe taalhandelingen zijn te herkennen aan een vast zinspatroon dat bestaat uit het bijwoord *hierbij*, een zogenaamd performatief werkwoord (zoals *verklaren* of *beloven*), het persoonlijk voornaamwoord *ik* en een propositie die de inhoud van de taalhandeling weergeeft. Zin (36) is een voorbeeld van een directe taalhandeling.

(36) Hierbij verklaar ik het parlementaire jaar voor geopend.

Indirecte taalhandelingen zijn zinnen die op een andere manier een taalhandeling uitdrukken. Zo wijst een zin die begint met een vraagwoord op een open vraag terwijl een lege eerste zinsplaats een gesloten vraag kan zijn of een imperatief waarmee een bevel, een verzoek, een wens, een advies of een aansporing wordt uitgedrukt (ANS 2.4.4), zoals in (37).

(37) Luister goed als de koning de troonrede voorleest!

Dat er sprake is van een taalhandeling kan ook duidelijk worden door de context waaruit de hoorder de bedoeling van de spreker kan afleiden, zoals in (38).

- (38) De regering gaat volgend jaar de belasting op zonnepanelen verder verlagen.

In (38) is het de combinatie van een taalhandelend subject (de spreker die hier spreekt namens de regering) en het werkwoord *gaan* dat verwijst naar de toekomst, die maakt dat de hoorder in deze taaluiting een belofte zal herkennen. Ook het gebruik van de tegenwoordig toekomstende tijd *zullen* (belofte) of de verleden toekomstende tijd *zouden* (advies) in combinatie met een taalhandelend subject wijzen op een indirecte taalhandeling.

3.2 Samenhang

De tweede functie van de linkerperiferie is *samenhang* en is gebaseerd op de IntP uit het model van Rizzi. Deze functie toont overeenkomsten met de functie van het leggen van een relatie met het voorgaande discours uit de constructiegrammatica. De IntP-laag is in 2001 door Rizzi toegevoegd aan het oorspronkelijke model, omdat hij inzag dat de voegwoorden *of* en *waarom* in bijzinnen een eigen specifieke functie hebben (Rizzi, 2001, p. 289). Nog weer later werden ook *reason adverbials* (causale bijwoorden) ingedeeld in deze functionele laag (Samo, 2019, p. 13). Hoewel er in de literatuur niet veel aandacht is voor deze IntP-laag, ga ik er in deze scriptie vanuit dat deze laag een rol speelt bij de samenhang en begrijpelijkheid van een tekst. Causale bijwoorden leggen namelijk causale verbanden tussen zinsdelen en smeden zo van losse zinnen een samenhangend geheel. Het leggen van [...] verbanden tussen tekstdelen wordt wel het construeren van een cognitieve tekstrepresentatie genoemd en de belangrijkste eigenschap van die representatie is dat deze samenhang vertoont (Sanders, 2001, p. 3). Inhoudelijke samenhang of coherentie in een tekst komt tot stand door tekstrelaties die de hoorder legt op basis van kennis buiten de tekst om, zoals contextuele kennis en wereldkennis.

Sanders en Spooren (2021) onderscheiden twee soorten coherentie: relationele en referentiële coherentie. Relationele coherentie, zeggen zij, ontstaat wanneer hoorders betekenisrelaties leggen tussen twee tekstdelen. Dit zijn de zogenaamde coherentierelaties. Dergelijke relaties zijn vaak additief of causaal. Additieve relaties zijn relaties tussen twee tekstdelen die elkaar op een of andere manier aanvullen zoals een opsomming, een tegenstelling of een volgorde. Met causale relaties legt de spreker een causaal verband tussen twee tekstdelen zoals bijvoorbeeld een oorzaak-gevolgrelatie. Coherentierelaties blijven soms impliciet, maar kunnen met structuursignalen expliciet gemaakt worden. Voegwoorden, voegwoordelijke bijwoorden en tekststructurerende bepalingen zijn daar voorbeelden van, zoals het causale voegwoordelijke bijwoord *daarom* in (39).

- (39) Het is de derde dinsdag van september. Daarom leest de koning de troonrede voor in de Ridderzaal.

In paragraaf 2.5 is uiteengezet hoe volgens Traugott temporele en ruimtelijke bijwoorden zich door subjectificatie kunnen ontwikkelen tot tekststructurende bepalingen. Deze bepalingen expliciteren additionele coherentierelaties. Omdat ik onder andere op zoek ben naar subjectificatie-processen, hebben de woorden met een additief karakter mijn speciale aandacht.

De tweede vorm van coherentie betreft referentiële coherentie. Deze ontstaat doordat de spreker met behulp van verwijswwoorden naar een ander woord in de tekst verwijst (Sanders & Spooren, 2021). Zo verwijzen persoonlijke voornaamwoorden naar iemand die eerder in de tekst genoemd is zoals *hij* in (40).

- (40) De koning leest de troonrede voor in de Ridderzaal. Hij draagt dit jaar voor het eerst een leesbril.

Ook verwijzwoorden zoals *toen*, *dan* en *zo* die verwijzen naar een eerdergenoemde periode, situatie of werkwijze dragen bij aan de referentiële coherentie.

3.3 Topic en Subject

In paragraaf 2.3 is uiteengezet dat Rizzi voor V2-talen naast de begrippen *topic* en *focus* ook het begrip *subject* hanteert om de informatiestructuur van een zin weer te geven. Zowel *topic* als *subject* doen in de linkerperiferie dienst als het grammaticale onderwerp van de zin. *Topic* en *subject* hebben dus geen effect op de woordvolgorde van de zin en er is geen sprake van benadrukking. Het verschil tussen *subject* en *object* betreft de aard van het bijbehorende complement. Het complement van een *topic* is een *focus* terwijl het complement van een *subject* een predicaat is (Samo, 2019, p. 72). Dit onderscheid tussen *topic* en *subject* wordt door de ANS niet gemaakt; wel onderscheidt de ANS twee soorten predicaten. Het werkwoordelijk predicaat duidt een werking aan en bestaat uit alle werkwoordelijke vormen die in een enkelvoudige zin aanwezig zijn (ANS 20.1.1), eventueel in combinatie met bijvoorbeeld een object zoals in (41).

(41) Koning Willem Alexander leest de troonrede voor.

Het naamwoordelijk predicaat duidt een toestand aan en bestaat uit een werkwoordelijk deel dat tenminste een koppelwerkwoord bevat én een naamwoordelijk deel dat de toestand beschrijft (ANS 20.1.3), zoals in (42).

(42) Koning Willem Alexander is al tien jaar de koning van ons land.

Deze tweeledige beschrijving van het predicaat – werkwoordelijk en naamwoordelijk – valt samen met het onderscheid dat in het model van Rizzi wordt gemaakt tussen een predicaat en een *focus*. In (41) is namelijk sprake van wat Rizzi bedoelt met een *subject*-predicaat-structuur. In deze zin is ‘Koning Willem Alexander’ de zelfstandigheid die de handeling uitvoert – het *subject* dus – en ‘leest de troonrede voor’ is het werkwoordelijk predicaat. In (42) is sprake van een *topic-focus*-structuur. Hier is ‘koning Willem Alexander’ het *topic* waarover in de zin meer informatie wordt gegeven. De toevoeging ‘is al tien jaar de koning van ons land’ voldoet aan de kenmerken van een naamwoordelijk predicaat. In het vervolg van deze scriptie sluit ik aan bij de begrippen zoals Rizzi die hanteert: een *subject* is het onderwerp van een zin met een werkwoordelijk predicaat en een *topic* is het onderwerp van een zin met een naamwoordelijk predicaat.

Een *subject* verwijst naar iets of iemand in de werkelijkheid die een handeling verricht. Dat betekent dat er sprake moet zijn van een identificeerbare zelfstandigheid die in staat is om een handeling te verrichten. Voor *topics* geldt dat er sprake moet zijn van iets dat beschreven kan worden. Een *topic* hoeft geen identificeerbare persoon of zaak te zijn – het mag wel – en een *topic* hoeft ook niet in staat te zijn om een handeling te verrichten. *Topic* is daarmee een breder begrip dan *subject*. Een abstract begrip met een werkwoordelijk predicaat zoals in (43) wordt ook tot de *topics* gerekend.

(43) Cultuur confronteert, inspireert en overbrugt tegenstellingen. (Troonrede 2023)

Dat heeft te maken met het feit dat ‘cultuur’ in deze zin geen handeling verricht; ‘confronteren’, inspireren’ en ‘overbruggen’ zijn in deze zin geen daadwerkelijke handelingen, maar geven een beschrijving – een *focus* dus – van waar cultuur toe in staat is.

Waar Rizzi (1997) zich in zijn analyse van de linkerperiferie baseert op het Italiaans, besteedt Taalportaal ‘het digitale platform dat alle kennis over de Nederlandse, Friese en Afrikaanse (wetenschappelijke) grammatica beschikbaar maakt voor een internationaal publiek’ veel aandacht aan topicalisatie in het Nederlands (Landsbergen, Tiberius & Dernison, 2014, 11.3.3). Dit platform laat zien dat er op de eerste zinsplaats twee soorten

topics voor kunnen komen. Het eerste soort *topic* is een *aboutness topic* dat verwijst naar een identificeerbare zelfstandigheid in de werkelijkheid zoals in (44).

- (44) De koning heeft een leesbril op zijn neus.

Wanneer een *topic* niet identificeerbaar is omdat het onbepaald is zoals in (45) of wanneer er sprake is van een generiek of categoriaal *topic* zoals in (46) dan is er sprake van een *contrastief topic*.

- (45) Een koning woont in een paleis (maar een burger niet).
(46) Koningen wonen in paleizen (maar burgers niet).

Dergelijke *topics* laten de mogelijkheid open dat er alternatieven zijn. Dit betekent ook dat van zinnen die ogenschijnlijk niet zoveel van elkaar verschillen zoals (47) en (48) het onderwerp in (47) een *subject* is terwijl in (48) sprake is van een *topic*.

- (47) De koning leest de troonrede voor.
(48) Een koning leest de troonrede voor.

Op basis van stilistische inzichten zijn er binnen de *aboutness topics* en *contrastieve topics* nog enkele *topics* te onderscheiden. Zoals eerder besproken in paragraaf 2.4 laat Verma (1976) zien dat in passieve zinnen het object van de handeling in de vorm van een grammaticaal onderwerp op de eerste zinsplaats staat. En een nominalisatie op de eerste zinsplaats is een manier om de handeling tot het grammaticaal onderwerp van de zin te maken. Deze stilistische keuzes – want dat zijn het – hebben tot effect dat er in de zin weliswaar een gebeurtenis wordt beschreven, maar dat daarbij het object van de handeling of de handeling zelf als grammaticaal onderwerp functioneert en dat degene die de handeling uitvoert – het *subject* – naar een plaats meer achter in de zin verschuift of zelfs helemaal uit de zin verdwijnt. Dat betekent dat een onderwerp van een passiefzin en een nominalisatie op de eerste zinsplaats ook *topics* zijn, zoals in (49) en (50).

- (49) De troonrede wordt voorgelezen (door de koning) in de Ridderzaal.
(50) Het voorlezen van de troonrede (door de koning) vergt enige oefening.

Ook voor deze *topics* geldt dat wanneer ze identificeerbaar zijn, het *aboutness topics* zijn. Zijn ze niet identificeerbaar dan zijn het *contrastieve topics*.

Bovenstaande vormt overigens een mooie illustratie van de meerwaarde van het combineren van de cartografische benadering en de stijlanalyse. Waar de stilistiek aan de hand van de *construal* van de passief-constructie en van de nominalisatie laat zien hoe het *subject* van de handeling naar de achtergrond verdwijnt, blijkt dat vanuit de cartografische benadering die verschuiving van het subject naar rechts te verklaren is uit het opklimmen van het object en de handeling naar de meer naar links gelegen TopP in het model van Rizzi. In beide benaderingen blijft het *subject* achter op een plaats meer rechts in de zin: in een 'door'-bepaling of in de SubjP.

3.4 Focus

De functie *focus* gaat over het geven van nieuwe informatie over een *topic* als ware het een antwoord op een vraag. *Focus*-elementen zijn om die reden eigenlijk altijd specifiek. Een *focus-element* in de linkerperiferie is niet alleen een syntactisch fenomeen (vooropplaatsing/inversie) maar het is ook een stijlmiddel. Taalportaal gaat in op de soorten *focus*-elementen die in de linkerperiferie voor kunnen komen (Taalportaal, 11.3.3). Een eerste categorie zijn de directe of indirecte objecten. Hier openbaart zich een verschil van inzicht met de beschrijvende grammatica van Van Belle die voor een object op de eerste zinsplaats een thematisch of *topic* rol ziet weggelegd. Maar omdat een (in)direct object als

vooropgeplaatst *focus*-element hoogst zeldzaam is (Taalportaal, p. 8), laat ik die kwestie voor wat het is en ga ik mee in de zienswijze van Taalportaal dat een object op de eerste zinsplaats een restrictieve *focus* oplevert, zoals in (51)

- (51) De troonrede leest de koning voor (en niets anders).

Restrictief betekent hier dat ‘de troonrede’ benadrukt wordt en dat er geen andere opties zijn. Hoewel Taalportaal weinig woorden vuil maakt aan vooropgeplaatste bepalingen of voorzetselvoorwerpen – bij uitstek taalelementen die informerend zijn – mag aangenomen worden dat iets soortgelijks geldt, namelijk dat ze meestal specifiek zijn en bij vooropplaatsing een restrictief karakter krijgen, zoals in (52).

- (52) Met een leesbril op zijn neus, leest de koning de troonrede voor.

Niet specifieke *focus*-elementen zijn in die visie ook mogelijk maar deze resulteren na vooropplaatsing in een contrastieve *focus*, zoals te zien is in (53).

- (53) Met voorlezen houdt de koning zich niet graag bezig (met autorijden wel).

Net als bij de eerder besproken *topics* klimt een *focus*-element door topicalisatie omhoog van een positie ergens achter in de zin naar een positie in de verrijkte structuur van de linkerperiferie en in het geval van een *focus*-element is dat de FocP-positie.

Een bijzondere categorie *focus*-elementen is de bepaling van plaats en tijd. Bepalingen van plaats of tijd kunnen namelijk informatie geven over de handeling zoals in (54) maar ook over de gebeurtenis waar de handeling deel van uitmaakt, zoals in (55).

- (54) De koning leest de troonrede voor *in de Ridderzaal*.
(55) De troonrede wordt voorgelezen door de koning *in de Ridderzaal*.

Vooropplaatsing heeft in deze zinnen een verschillend effect.

- (56) In de Ridderzaal leest de koning de troonrede voor.
(57) In de Ridderzaal wordt de troonrede voorgelezen.

In (56) geeft vooropplaatsing, net zoals eerder bij de andere *focus*-bepalingen, de bepaling een restrictief karakter. In (57) is dat restrictieve karakter er niet. In deze zin geeft de spreker meer informatie over wat er aan de hand is in de Ridderzaal. De vooropplaatsing van de bepaling van plaats resulteert dan ook in een *aboutness topic*. De rest van de zin geeft namelijk meer informatie over wat er aan de hand is in de Ridderzaal. Een bepaling van plaats of tijd als *aboutness topic* onderscheidt zich van de eerder besproken *topics* omdat in deze gevallen wel sprake is van inversie.

3.5 Subjectiviteit

De volgende functie is *subjectiviteit* en deze functie is gebaseerd op de ModP-laag in het model van Rizzi en op de subjectieve functie die volgt uit de eerdergenoemde hypothese uit de constructiegrammatica. In 2004 heeft Rizzi deze laag toegevoegd aan zijn model omdat de zogenaamde ‘highlighted’ bijwoordelijke bepalingen een aparte categorie vormen (Samo, 2019). In een en dezelfde zin kunnen meerdere bijwoordelijke bepalingen tegelijk voorkomen en taalkundigen zijn er nog niet uit hoe de volgorde van de bepalingen ten opzichte van elkaar bepaald wordt. De Italiaanse taalkundige Guglielmo Cinque stelt een hiërarchie voor die bekend staat als de *Cinque-hiërarchie* (Cinque, 1999). Deze hiërarchie heeft overeenkomsten met de hiërarchie van Rizzi (1997) in die zin dat beide taalkundigen ervan uitgaan dat een zin uit meer lagen bestaat dan alleen de CP-, TP- en VP-lagen. Voor ieder type bijwoordelijke bepalingen is er volgens Cinque binnen de *hiërarchie* van een zin een

aparte hoofdpositie aanwezig. De hiërarchie die Cinque voorstelt ziet er als volgt uit (Cinque, 1999, p. 156):

[illegible]

Het voert te ver voor deze scriptie om deze hiërarchie uitputtend te beschrijven, maar het idee van Rizzi ten aanzien van de ModP-laag is, dat hij voorstelt dat bijwoordelijke bepalingen die door vooropplaatsing de hiërarchie van Cinque doorkruisen in de ModP-laag van de linkerperiferie staan (Samo, 2022, p. 151). In 3.4 heb ik laten zien hoe specifieke bijwoordelijke bepalingen op de eerste zinsplaats als *focus*-element functioneren, maar toch lijkt het er niet op dat dit de bepalingen zijn die Rizzi in de ModP-laag voor ogen heeft. Hoewel Rizzi het niet met zoveel woorden stelt, lijkt hij te doelen op evaluatieve bijwoordelijke bepalingen, omdat dat ook de voorbeelden zijn die hij geeft als het gaat om de ModP (Samo, 2019, p. 22). Evaluatieve bepalingen onderscheiden zich van *focus*-elementen doordat ze geen nieuwe informatie bevatten, maar de houding van de spreker over een handeling of gebeurtenis weergeven (Samo, 2019, p. 22) zoals in (58).

(58) Net te zacht leest de koning de troonrede voor in de Ridderzaal.

Rizzi besteedt geen aandacht aan het onderscheid tussen predicaatsbepalingen zoals in (58) en (modale) zinsbepalingen, zoals in (59).

(59) Waarschijnlijk leest de koning de troonrede voor in de Ridderzaal.

Waar het om gaat bij de functie *subjectiviteit* is dat wanneer dergelijke bepalingen op de eerste zinsplaats staan, deze bijdragen aan de subjectieve indruk die een tekst maakt.

Maar hier stopt het niet als het over *subjectiviteit* gaat. Een spreker heeft namelijk meer manieren om zijn mening te uiten en waarbij de eerste zinsplaats een rol speelt. Een stilistische keuze die een spreker kan maken is om gebruik te maken van de zogenaamde complement-constructie. Deze grammaticale constructie - een begrip uit de constructiegrammatica - bestaat uit een matrixzin en een complementzin, die ieder hun eigen functie hebben. De complementzin geeft een beschrijving van een verschijnsel of een stand van zaken terwijl de matrixzin iemands perspectief geeft op die beschrijving (Van Leeuwen, 2015, p. 76). Het onderwerp van de matrixzin bevindt zich op de eerste zinsplaats en om die reden is deze constructie hier van belang. Vaak geeft de matrixzin een expliciete indicatie wiens visie wordt gepresenteerd zoals in (60).

(60) Ik denk dat de koning de troonrede voorleest in de Ridderzaal.

In die gevallen is er sprake van een persoonlijke complement-constructie en maakt de eerste zinsplaats duidelijk wiens perspectief aan de orde is. Maar soms is het minder duidelijk om wiens gezichtspunt het gaat omdat een voorlopig onderwerp in de complementconstructie dat in het midden laat, zoals in (61).

- (61) Het is een feit dat de koning de troonrede voorleest in de Ridderzaal.
Formuleringsalternatief: De koning leest de troonrede voor in de Ridderzaal.

Dit wordt een ‘onpersoonlijke’ complementconstructie genoemd (Verhagen, 2005, p. 133). Zelfs (61) die oogt als een objectieve feitelijkheid, had ook als een zin zonder matrixzin geformuleerd kunnen worden. Een vergelijking met het formuleringsalternatief laat zien dat de stilistische keuze voor een complementconstructie deze zin toch een vleug van subjectiviteit meegeeft. Volgens de spreker is er weliswaar sprake van een feit, maar dat is als het erop aankomt ook maar een mening.

4 Troonredes van 1814 - 2023

Al vanaf 1814 is Prinsjesdag een jaarlijks terugkerend evenement dat mag rekenen op een brede belangstelling bij het Nederlandse publiek en bij de Haagse politiek. Waar koningshuisfans zich richten op de pracht en praal rondom de rijtoer, houdt het Haagse journaal zich vooral bezig met de duiding van de inhoud van de troonrede. Maar ook voor taalliefhebbers is de troonrede een tekst om naar uit te kijken en het blijkt dat onder hen de meningen soms verdeeld zijn. De Leidse hoogleraar Jaap de Jong schreef over de troonrede naar aanleiding van klachten dat de troonrede slecht te begrijpen zou zijn (De Jong, 2008). Hij komt tot de conclusie dat de grenzen van het vereenvoudigen wel bereikt zijn en dat een instituut als de troonrede best een iets minder alledaagse toon en kleur mag hebben. En recent nog is de troonrede van 2022 door Utrechtse onderzoekers onderzocht op begrijpelijkheid, aantrekkelijkheid en voorleesbaarheid (Pander Maat & Lentz, 2023). Zij komen tot de conclusie dat de troonrede wel degelijk voor verbetering vatbaar is. Wat wel zondermeer duidelijk is, is dat de troonrede niet zomaar een tekst is, maar zoals directeur van Taalcentrum-VU Rob Doeve het in 2017 tegen de NOS zei: ‘Het is natuurlijk een mal tekstgenre.’ (Dietvorst, 2017).

In deze scriptie ga ik diachrone ontwikkelingen in de linkerperiferie onderzoeken. Omdat mijn belangstelling uitgaat naar langzame ontwikkelingen in de taal, zijn er teksten nodig die over een langere periode geproduceerd zijn en die bovendien onderling vergelijkbaar zijn. Troonredes voldoen in hoge aan deze kenmerken. Al bijna twee eeuwen lang wordt namelijk ieder jaar opnieuw een nieuwe troonrede uitgesproken. De tekst wordt dan misschien niet ieder jaar opgesteld en uitgesproken door dezelfde personen, maar het zijn wel personen die dezelfde instantie vertegenwoordigen, namelijk de regering of het kabinet. Tot 1948 nam Koning Willem I het opstellen en uitspreken van de troonrede volledig voor zijn rekening. Maar sinds de grondwetsherziening van 1848 zijn de ministers verantwoordelijk voor het doen en laten van de koning en dus ook voor de inhoud van de troonrede. Tegenwoordig is de troonrede het product van een samenspel van de koning, de minister-president en de regering. Ook het onderwerp van de troonrede is jaar in jaar uit hetzelfde. Er wordt teruggeblikt op gebeurtenissen van het afgelopen jaar in Nederland en de rest van de wereld en er worden plannen en maatregelen aangekondigd op het gebied van wetgeving en bestuur voor het komend jaar. Het publiek bestaat al vanaf de begintijd van de troonrede uit de Leden van de Staten-Generaal wiens functie het is om de Nederlandse bevolking te vertegenwoordigen. Werd de troonrede vroeger achter gesloten deuren uitgesproken voor een publiek dat louter bestond uit de heren volksvertegenwoordigers, tegenwoordig luistert heel Nederland mee via uitzendingen van de publieke en commerciële omroepen. Maar ook hier geldt: het publiek bestaat door de jaren heen telkens uit eenzelfde instantie. Omdat de spreker, de inhoud en het publiek steeds hetzelfde zijn gebleven, maakt dit de troonrede tot een geschikte tekst voor het onderzoek in deze scriptie.

Om een zo lang mogelijke periode in mijn onderzoek te betrekken, is gekozen voor troonredes vanaf het allereerste begin in 1814 (uitgesproken door koning Willem I) tot en met de meest recente troonrede van 2023 (uitgesproken door Koning Willem Alexander). Dit is een periode van bijna tweehonderd jaar die begint met de terugkeer van het Huis van Oranje na de overwinning op Napoleon. Koning Willem I regeerde over het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden totdat de Belgische opstand er een einde aan maakte. In 1848 werd het autocratische regime getransformeerd tot een liberaal parlementair stelsel, waarin

Nederlandse burgers en organisaties zich inzetten voor de opbouw van de natiestaat. Nederland profiteerde van de effecten van de Industriële Revolutie, maar kreeg ook te maken met koloniale oorlogen en toenemende ideologische spanningen in eigen land. In de Eerste Wereldoorlog wist Nederland neutraal te blijven, maar de depressie van de jaren dertig, de bezetting door nazi-Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog en de dekolonisatie van de jaren veertig maakte Nederland onzeker over haar positie in de wereld. In de kwarteeuw na de Tweede Wereldoorlog deed de Nederlandse economie het goed en werden de traditionele banden afgeschud. Nederland stond al snel bekend als een broedplaats van progressieve denkbeelden en praktijken. Maar tijdens de jaren zeventig en tachtig ging het bergafwaarts met de economie, waardoor de verzorgingsstaat werd afgebouwd. Na de hoogconjunctuur van de jaren negentig kwam de eenentwintigste eeuw met nieuwe mondiale uitdagingen, die Nederlanders onzeker maakten over de toekomst (vrij naar Kennedy, 2018).

De troonredes zijn digitaal beschikbaar op de website van het Koninklijk Huis (1999-2023), op Parlement.com (1945-2023) en op Troonrede.nl (1814-2023). Om het werk enigszins binnen de perken te houden en omdat ik langzame ontwikkelingen bestudeer, heb ik gekozen voor een tijdsinterval tussen de troonredes van 25 jaar. Er is een groot verschil in de omvang van de troonredes. In 1998 bevatte de troonrede maar liefst 184 zinnen (het 'Lubbers'-effect) en in 1848 en 1898 slechts 20 zinnen. Om dat verschil enigszins op te heffen heb ik in voorkomende gevallen opeenvolgende troonredes geclusterd tot er een minimum van 40 zinnen aanwezig was. Dat resulteert in de volgende set troonredes (tabel 1).

tabel 1 Onderzochte troonredes

jaar/jaren	uitgesproken door	premier	aantal zinnen
1814/1815	Willem I	-	52
1823	Willem I	-	45
1848/1849	Willem II	Schimmelpenninck	50
1873/1874	Willem III	Heemskerk	53
1898/1899	Wilhelmina	Pierson	41
1923/1924	Wilhelmina	Ruijs de Beerenbrouck	66
1948	Juliana	Drees	82
1973	Juliana	Den Uyl	105
1998	Beatrix	Lubbers	184
2023	Willem Alexander	Rutte	138

5 Labels in soorten en maten

Voor de analyse van de linkerperiferie is gebruik gemaakt van de uitgeschreven teksten van de troonredes van 1814 tot en met 2023. De analyse is opgedeeld in een kwantitatief en een kwalitatief deel. De kwantitatieve analyse bestaat uit een aantal stappen. Eerst zijn alle troonredes gedownload in een tekstverwerkingsprogramma. Samengestelde zinnen waarbij twee of meer hoofdzinnen door nevenschikking aan elkaar gekoppeld waren, zijn gesplitst in enkelvoudige hoofdzinnen zodat iedere hoofdzin telkens één finiet werkwoord bevat. De zinsdelen in de linkerperiferie zijn onderstreept en de werkwoorden van de hoofdzin zijn rood gemarkeerd om zo de structuur van de zin helder te maken. Met name in de oudere troonredes bleek dat een goede manier te zijn om hoofdzinnen en bijzinnen van elkaar te onderscheiden. Vervolgens zijn alle troonredes ingelezen in een spreadsheet-programma. Hoewel geen onderdeel van de onderzoeksvraag - maar wel met één druk op de knop uit te voeren - is voor alle enkelvoudige hoofdzinnen de zinslengte bepaald en is per troonrede een gemiddelde zinslengte berekend. De volgende stap bestond uit het toekennen van een zinslabel aan iedere zin en een functielabel aan iedere woordgroep in de linkerperiferie.

De spreadsheet-file bestaat uit 13 worksheets die onderling gekoppeld zijn, zodat een aanpassing van een label in een troonrede-sheet, automatisch in de dashboard-sheet en de tabellen-sheet doorgevoerd wordt.

- 1 dashboard-sheet: verzamel-overzicht van alle gelabelde en gesorteerde data van de onderzochte troonredes
- 1 labels-sheet: de beschikbare labels
- 10 troonrede-sheets: een worksheet voor iedere troonrede, waarin de zinnen in rijen georganiseerd zijn. Het aantal woorden per zin en de toegekende labels staan in 5 kolommen (C t/m G)
 - A: zinsnummer
 - B: de zin
 - C: aantal woorden per zin
 - D: zinslabels
 - E: functielabel voor woordgroep op positie 0 (nevenschikkend voegwoord)
 - F: functielabel voor woordgroep op positie 1 (aanloop)
 - G: functielabel voor woordgroep op positie 2 (eerste zinsplaats)
- 1 tabellen-sheet: tabellen ten behoeve van de rapportage

Nadat alle zinnen voorzien zijn van een zinslabel en alle woordgroepen in de linkerperiferie van een functielabel, zijn voor iedere troonrede (of set van twee troonredes) de labels gesorteerd en geteld. Om percentages uit te kunnen rekenen, is het aantal labels gedeeld door het totale aantal labels dat in de betreffende troonrede is toegekend. Omdat nevenschikkende voegwoorden en woordgroepen in de aanloop ook meegeteld zijn, is het totale aantal labels niet gelijk aan het aantal zinnen. Vo-zinnen zijn wel geteld, maar buiten de berekening van de percentages gehouden. De resultaten zijn verzameld in de dashboard-sheet en in tabellen ten behoeve van de rapportage (zie Bijlage 1 en 2). Vervolgens is er een kwalitatieve analyse uitgevoerd waarbij op basis van de resultaten in de tabellen een aantal tendensen is opgespoord en is inzichtelijk gemaakt in hoeverre subjectiveringsprocessen daarbij een rol spelen. In de tekst verwijst ik naar zinnen door tussen haakjes het jaar van de troonrede en het zinsnummer te noteren. Zin 15 uit de troonrede van 1848 wordt als volgt genoteerd:

(62) In dit zittingsjaar zal op den ingeslagen weg worden voortgegaan. (1848, 15)

Omdat de troonrede een gesproken toespraak is, zullen prosodische effecten tijdens het voorlezen een rol gespeeld hebben. Het kan niet anders of de intonatie en de toon, het leggen van klemtonen, het volume waarmee gesproken wordt en het ritme van de tekst hebben effect gehad op het luisterende publiek. Van de eerste troonredes zijn geen geluidsopnames beschikbaar, maar van Beatrix wordt wel gezegd dat zij plechtig en geaffecteerd sprak, terwijl de taal van Willem Alexander wat volksmer zou zijn. In deze scriptie gaat het om de

linkerperiferie waarbij het benadrukken van zinsdelen door topicalisatie een belangrijk fenomeen is. En juist dat is iets wat door middel van de uitspraak en het aanbrengen van accenten gerealiseerd kan worden. Toch beperk ik me in deze scriptie tot de uitgeschreven troonredes, omdat het bestuderen van prosodische effecten een andersoortig onderzoek vergt en ook omdat niet van alle troonredes geluidsopnames beschikbaar zijn.

5.1 Zinslabels

Aan iedere zin is een van de vier zinslabels toegekend. Dit label betreft de aard van de zin met betrekking tot de plaats van het finiete werkwoord in de hoofdzin. Hoewel het Nederlands een V2-taal is, zijn er naast V2-zinnen toch ook andere mogelijkheden:

- V1: hoofdzinnen waarbij de linkerperiferie leeg is en het finiete werkwoord op de eerste zinsplaats staat, zoals bij vraagzinnen of imperatiefzinnen.
- V2: hoofdzinnen die voldoen aan de V2-regel, waarbij het finiete werkwoord op de tweede zinsplaats staat.
- V3: hoofdzinnen waarbij voor het finiete werkwoord twee woordgroepen staan, namelijk een woordgroep op de eerste zinsplaats en een woordgroep in de aanloop.
- V0: hoofdzinnen zonder finiet werkwoord. Deze zinnen vormen een restcategorie, omdat deze zinnen nou eenmaal geen linkerperiferie hebben en daarmee in feite geen onderzoeksobject zijn voor deze scriptie.

5.2 Functielabels

Aan ieder zinsdeel in de linkerperiferie is een van de 67 functielabels toegekend. Deze labels bestaan uit een cijfercode op drie niveaus: het eerste niveau betreft de functie van de linkerperiferie, het tweede niveau betreft de bijdrage van het zinsdeel aan die functie en het derde niveau betreft de aard van het woord of de woordgroep. Soms komt een zinsdeel in aanmerking voor meer labels. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer een *subject* of een *topic* ook een andere functie vervuld. Een *topic* kan ook bijdragen aan de functie *samenhang* ('een regeling hiertoe') en een *subject* kan ook bijdragen aan de functie *zinstypering* ('ik verklaar'). In die gevallen is het zinsdeel gelabeld als element dat bijdraagt aan *samenhang* of *zinstypering* omdat die bijdrage meer kenmerkend is. Soms dragen zinsdelen bij aan dezelfde functie, maar is het niet duidelijk tot welke categorie ze behoren. Zo kan bij de *topics* een nominalisatie ook het onderwerp zijn van een passief-zin, zoals in (63).

- (63) Een algehele herziening van de rechterlijke organisatie zal door een binnenkort in te stellen staatscommissie worden voorbereid. (1973, 18)

In zulke gevallen is gekeken naar de mate van ingeburgerdheid van een nominalisatie. Een sterk ingeburgerde nominalisatie is in deze situatie gelabeld als onderwerp van de passief-constructie. Een aparte categorie vormen de kopbepalingen. Dit zijn zelfstandig naamwoordgroepen die voorafgegaan worden door een modaal element (Van de Velde, 2010, p. 225). Deze kopbepalingen komen voor bij de functies *topic*, *focus* en *subject*, zoals het *topic* met kopbepaling in (64).

- (64) Ook de verbetering in den toestand van 's Lands financiën kan als een lichtpunt worden beschouwd. (1923, 51)

Kopbepalingen behoren tot het interpersoonlijke, subjectieve domein. Hoewel de betekenis vaak moeilijk te beschrijven is, wordt er in de literatuur vaak op gewezen dat ze de houding of de verwachting van de spreker uitdrukken (Van de Velde, 2010, p. 224). Omdat in deze scriptie subjectiveringsprocessen onderzocht worden, is de keuze gemaakt om woordgroepen met een kopbepaling als aparte categorie op te nemen.

5.2.1 Labels voor zinstypering

De labels voor de functie *zinstypering* betreffen enerzijds taalelementen die duidelijk maken dat er sprake is van een taalhandeling en anderzijds taalelementen die onderdeel uitmaken van een taalhandeling. Een vraagwoord op de eerste zinsplaats markeert de zin als open vraag. Een lege eerste zinsplaats - een V1-zin - markeert de zin als een wens zoals in (65) of een directief of een gesloten vraag.

- (65) Moge Hij ons de kracht schenken om niet zonder hoop de veelszins duistere toekomst tegemoet te gaan. (1923, 25)

De tweede categorie betreft elementen die onderdeel uitmaken van een directe of indirecte taalhandeling. Het bijwoord *hierbij* is zo'n vast onderdeel van een directe taalhandeling. Het persoonlijk voornaamwoord *ik* dat gevolgd wordt door een performatief werkwoord markeert eveneens een directe taalhandeling, zoals in (66).

- (66) Ik verklaar de gewone zitting der Staten-Generaal geopend. (1873, 53)

Naast *ik* kan ook de naamwoordelijke constituent *de regering* dienstdoen als taalhandelend subject, omdat het staatshoofd spreekt namens die regering. De hulpwerkwoorden *zullen*, *zouden*, *gaan* en *blijven* zijn werkwoorden die in combinatie met het taalhandelend subject een indirecte taalhandeling vormen, zoals in (67).

- (67) De regering zal er alles aan doen om te voorkomen dat de uitvoering van de publieke taken wordt belemmerd. (1998, 74)

Deze zin zal door het publiek als een belofte begrepen worden. Ook het object van een taalhandeling kan op de eerste zinsplaats staan, zoals in (68).

- (68) U mag erop rekenen dat het kabinet bereid is te doen wat in het landsbelang is, uiteraard in goed overleg en nauwe afstemming met u. (2023, 29).

In tabel 2 staan de labels voor de functie *zinstypering* bij elkaar.

Tabel 2 Labels voor zinstypering

Labels voor <i>zinstypering</i>	voorbeeld
1.1 zinstype-markeerder	
1.1.1 ∅	Moge Hij ons de kracht schenken
1.1.2 vraagwoord	Wie gaan erop vooruit dit jaar?
1.2. element taalhandeling	
1.2.1 pragmatisch bijwoord	Hierbij verklaar ik
1.2.2 taalhandelingsbepaling	Met het uitspreken van hoop , verklaar ik
1.2.3 taalhandelend subject	De regering zal een nieuwe wet maken die
1.2.4 object van taalhandeling	U mag erop rekenen dat
1.2.5 taalhandelings-deelwoord	Gestreefd wordt om

5.2.2 Labels voor samenhang

De labels voor *samenhang* zijn verdeeld over vier categorieën. Zinsdelen die coherentierelaties kunnen leggen zijn nevenschikkende voegwoorden zoals in (69), voegwoordelijke bijwoorden zoals in (70), bepalingen en bijzinnen zoals in (71).

- (69) Want in hetzelfde werd de onafhankelijkheid des Vaderlands gevestigd. (1814, 30)
- (70) Voorts is een wijziging van de wettelijke kinderbijslageregelingen in overweging, teneinde in die regelingen de nodige correcties aan te brengen. (1948, 47)
- (71) Om een beter evenwicht te bereiken tussen zorg en arbeid, sociale participatie en vrije tijd voor mannen en vrouwen, zal de regering een Kaderwet Arbeid en Zorg indienen. (1998, 96).

Bij referentiële coherentie gaat het om verwijswwoorden die terugverwijzen naar de voorgaande tekst, zoals bijvoorbeeld *toen*, *zo* en *dan*. Onder een coherentie-subject wordt het grammaticaal onderwerp van een zin verstaan (*topic* of *subject*) dat bijdraagt aan de samenhang, zoals in (72).

- (72) De stukken, tot dat onderzoek betrekkelijk, zullen worden gedrukt en aan U Ed.Mog. medegedeeld. (1823, 9)

In tabel 3 staan de labels voor de functie *samenhang* bij elkaar.

Tabel 3 Labels voor samenhang

Labels voor <i>samenhang</i>	voorbeeld
2.1 causale relationele coherentie	
2.1.1 gemodaliseerd causaal element	Ook daarom blijft het verstandig om
2.1.2 causaal nevenschikkend voegwoord	Want de regering is van plan om
2.1.3 causaal voegwoordelijk bijwoord	Dus gaat de regering
2.1.4 causale bepaling	Ter bevordering van de export , gaat
2.1.5 causale bijzin	Omdat het zo niet langer kan , zal
2.2 additieve relationele coherentie	
2.2.1 tekststructurende bepaling	Kortom , we gaan het anders doen
2.2.2 gemodaliseerd additief element	Toch ook zou ik willen zeggen
2.2.3 additief nevenschikkend voegwoord	En de koning leest de troonrede voor
2.2.4 additief voegwoordelijk bijwoord	Voorts is het de bedoeling dat
2.2.5 additieve bepaling	Naast belastingverlaging wordt ook
2.2.6 additieve bijzin	Al blijft de inflatie hoog , de regering zal
2.3 referentiële coherentie	
2.3.1 verwijswoord	Toen was de werkloosheid lager.
2.4 coherentie-subject	
2.4.1 causaal subject	Het doel is om
2.4.2 verwijzend subject	Een regeling daartoe is in de maak
2.4.3 persoonlijk voornaamwoord	Zij hebben een voorstel gedaan
2.4.4 aanwijzend voornaamwoord	Dat mag niet nog eens gebeuren!

5.2.3 Topic-labels

De *topic*-labels zijn verdeeld over vier categorieën. Een eerste categorie zijn de *topics* met een kopbepaling. De tweede en derde categorie zijn de *aboutness topics* en *contrastieve topics*. *Aboutness topics* betreft identificeerbare *topics*, zoals definitieve *topics* met een *focus*, abstracte *topics*, identificeerbare subjecten van passief-constructies, nominalisaties en bepalingen van plaats en tijd. *Contrastieve topics* zijn niet-identificeerbare *topics*, zoals indefinitieve *topics*, generieke of categoriale *topics*, niet-identificeerbare subjecten van passief constructies en nominalisaties en deictische bepalingen van plaats en tijd. De vierde categorie zijn de *uitgestelde topics*.

Een aanwijzing dat er sprake is van een *topic* – en niet van een *subject* – kan gevonden worden in het opvolgende werkwoord. Zelfstandig gebruikte werkwoorden *zijn*, *hebben* en *worden*, koppelwerkwoorden, modale (hulp-)werkwoorden, abstracte werkwoorden zoals *vormen* en *leiden tot* en het werkwoord *krijgen* wijzen op een *topic*. Ook handelingswerkwoorden waarmee informatie over een *topic* gegeven wordt, zijn een indicatie dat er sprake is van een *topic*, zoals in (73).

- (73) Onze betrekkingen met alle de Mogendheden van Europa dragen steeds de kenmerken van wederkerige vriendschap en welwillendheid. (1823, 4).

In tabel 4 staan de labels voor de functie *topic* bij elkaar.

Tabel 4 Labels voor topic

Labels voor <i>topic</i>	voorbeeld
3.1 gemodaliseerd topic	
3.1.1 topic met kopbepaling	Ook de koningin is aanwezig
3.2 aboutness topic	
3.2.1 definitief topic met focus	Willem-Alexander is tien jaar koning
3.2.2 abstract topic	Gezondheid is een groot goed
3.2.3 subject van passief-constructie (identificeerbaar)	De nieuwe belastingwet wordt goedgekeurd
3.2.4 nominalisatie (identificeerbaar)	De troonrede voorlezen is moeilijk
3.2.5 bepaling van plaats/tijd (topic)	In de Ridderzaal wordt geluisterd
3.3 contrastieve topic	
3.3.1 indefinitief topic	Een koning is een belangrijke persoon
3.3.2 generiek/categoriaal topic	De burger gaat er dit jaar op vooruit
3.3.3 subject van passief-constructie (niet-identificeerbaar)	Boeren worden gecompenseerd
3.3.4 nominalisatie (niet-identificeerbaar)	Herziening is noodzakelijk
3.3.5 deictische bepaling van plaats/tijd (topic)	Vandaag leest de koning de troonrede voor
3.4 uitgesteld topic	
3.4.1 voorlopig onderwerp	Het is Prinsjesdag
3.4.2 loos onderwerp	Er wordt geluisterd naar de troonrede
3.4.3 plaatsonderwerp	Er staat een koets voor de Ridderzaal

5.2.4 Focus-labels

Net als bij *topics* zijn er bij de *focus*-labels ook vier categorieën. De eerste categorie betreft ook weer de *focus*-elementen met een kopbepaling. Verder zijn er *restrictieve focus-* en *contrastieve focus-elementen* en het verschil zit hem in het al dan niet specifiek zijn van het *focus*-element. *Focus*-elementen zijn objecten, voorzetselvoorwerpen zoals in (74) en bepalingen.

- (74) Met de geleidelijke herziening van het jeugdbeschermingsrecht wordt een begin gemaakt.
(1973, 13)

De scheidslijn tussen een voorzetselvoorwerp en een bepaling is niet altijd scherp te maken, maar het voert te ver voor deze scriptie om in te gaan op deze kwestie. Een zinsdeel is als voorzetselvoorwerp gelabeld wanneer er sprake is van een vaste combinatie tussen het werkwoord en het voorzetsel, zoals in (74). Een *focus* kan ook uitgesteld worden door middel van een pseudo-gekloofde zin of door het gebruik van een voorlopig onderwerp. In tabel 5 staan de labels voor de functie *focus* bij elkaar.

Tabel 5 Labels voor focus

Labels voor <i>focus</i>	voorbeeld
4.1 gemodaliiseerde focus	
4.1.1 focus met kopbepaling	Zelfs de troonrede leest de koning voor
4.2 restrictieve focus (specifiek)	
4.2.1 direct object (specifiek)	De toonrede (die) leest de koning voor
4.2.2 indirect object (specifiek)	Aan de burgemeester van Den Haag geeft de regering
4.2.3 voorzetselvoorwerp (specifiek)	Met het bedrijfsleven wordt overlegd
4.2.4 bepaling van wijze/middel (specifiek)	Met zijn nieuwe leesbril leest de koning voor
4.2.5 bijvoeglijke bepaling (specifiek)	Over de topsport verschijnt een nota
4.2.6 bepaling van plaats/tijd (focus)	In de Riddderzaal leest de koning voor
4.3 contrastieve focus (niet specifiek)	
4.3.1 direct object (niet-specifiek)	Hoedjes dragen de dames in de zaal
4.3.2 indirect object (niet-specifiek)	Aan boeren geeft de regering subsidie
4.3.3 voorzetselvoorwerp (niet-specifiek)	Met voorlezen is de koning bezig
4.3.4 bepaling van wijze/middel (niet-specifiek)	Met een leesbril leest de koning voor
4.3.5 bijvoeglijke bepaling (niet-specifiek)	Over gaswinning doet de rechter een uitspraak
4.3.6 deictische bepaling van plaats/tijd (focus)	Hier is het feest
4.4 uitgestelde focus	
4.4.1 subject van pseudo-gekloofde zin	Wat de koning voorleest is de troonrede
4.4.2 voorlopig onderwerp (het is + focus)	Het is in de Ridderzaal dat de koning voorleest

5.2.5 Labels voor subjectiviteit

Labels voor subjectiviteit zijn er voor evaluatieve predicaatsbepalingen en modale zinsbepalingen, zoals in (75).

- (75) Natuurlijk denk ik aan de coronaperiode, die zo diep ingreep in ieders persoonlijk leven. (2023, 6)

Ook het onderwerp van een complement-constructie krijgt een label voor *subjectiviteit*. Een complement-constructie kan persoonlijk zijn of onpersoonlijk zoals in (76).

- (76) Het is onacceptabel dat de georganiseerde misdaad onze samenleving ondermijnt en doordringt in onze straten, buurten en bedrijven. (2023, 62)

Ook een deelwoordconstructie met een deelwoord van een cognitief werkwoord zoals in (77) is een mogelijkheid om subjectiviteit uit te drukken (ANS, 21.3.3.2)

- (77) Vertrouwd mag intussen worden, dat onze ernstige wil om aan de gerechtvaardigde vrijheidsaspiraties der volkeren overzee te voldoen op een wijze, die tevens waarborg biedt voor recht en veiligheid, ook internationaal in toenemende mate begrip ontmoet. (1948, 22)

In tabel 6 staan de labels voor de functie *subjectiviteit* bij elkaar.

Tabel 6 Labels voor subjectiviteit

Labels voor <i>subjectiviteit</i>		voorbeeld
5.1 modale zinsbepaling		
	5.1.1 modale gevoelsbepaling	Gelukkig leest de koning de troonrede voor
	5.1.2 modale verstandsbepaling	Waarschijnlijk leest de koning de troonrede voor
5.2 subjectieve predicaatsbepaling		
	5.2.1 evaluatieve bepaling van wijze/middel	Net te snel leest de koning de troonrede voor
5.3 subject van complementatie-zin		
	5.3.1 persoonlijke complementatie	Ik denk dat de koning de troonrede voorleest
	5.3.2 onpersoonlijke complementatie	Het is een feit dat de koning de troonrede voorleest
	5.3.3 cognitief deelwoord (+ worden)	Verwacht wordt dat de koning de troonrede voorleest

5.2.6 Subject-labels

Subject-labels zijn er voor die personen of zaken die identificeerbaar zijn en die onderdeel uitmaken van een *subject*-predicaatverbinding. In deze scriptie worden *subjecten* die bijdragen aan een van de andere functies niet tot *subject* gerekend, maar tot die betreffende functie. Zo is een causaal *subject* of een verwijzend *subject* gelabeld als een taalelement dat bijdraagt aan de functie *samenhang*. Wat resteert voor het label *subject* zijn personen of zaken die een handeling verrichten zoals in (78).

- (78) De regering maakt extra geld vrij voor duurzame energie, in het bijzonder voor een snellere introductie van zonne-energie. (1998, 119)

Subjecten kunnen ook voorkomen in combinatie met een kopbepaling. In tabel 7 staan de labels voor de functie *subject* bij elkaar.

Tabel 7 Labels voor subject

Labels voor <i>subject</i>	voorbeeld
6.1 gemodificeerd subject	
6.1.1 subject met kopbepaling	Zelfs de koning leest de troonrede voor
6.2 subject	
6.2.1 specifiek subject	De koning leest de troonrede voor

6 Resultaten

6.1 De troonredes in cijfers

In tabel 8 zijn een aantal kentallen van de troonredes verzameld. Het eerste wat opvalt is dat het aantal zinnen van de onderzochte troonredes door de jaren heen toeneemt. In de 19e eeuw telden de troonredes 20 à 30 zinnen, met een uitschieter van 45 zinnen in 1823. Na de eeuwwisseling liep het aantal zinnen steeds verder op, met de langste troonrede in 1998 met 184 zinnen. Een kenmerk van de zinnen uit de 19e eeuw is dat het nogal eens samengestelde nevenschikende zinnen waren die soms erg lang konden zijn. Maar omdat in deze scriptie de nevenschikende zinnen opgedeeld zijn in enkelvoudige hoofdzinnen, is de zinslengte in tabel 8 lager dan de daadwerkelijke zinslengte van de samengestelde zinnen. Wel kan geconstateerd worden dat de zinslengte van de opgeknipte, enkelvoudige zinnen varieert tussen de 15 en 29 woorden per zin.

Tabel 8 De troonredes in cijfers

	1814- 1815	1823	1848	1873-1874	1898-1899	1923-1924	1948	1973	1998	2023
aantal woorden	1523	959	1191	911	701	453	2119	2067	2744	2546
aantal zinnen	(25+27=)		(20+30=)	(23+20=)	(21+20=)					
	52	45	50	43	41	66	82	105	184	138
gemiddelde zinslengte	29	21	24	17	17	20	26	20	15	18
Vo	4	2	2	2	2	2	1	2	2	10
V1	2	0	0	2	2	4	0	0	0	0
V2	45	42	44	48	37	60	80	103	183	128
V3	2	1	4	1	0	0	1	0	0	0

Als het gaat om de aard van de hoofdzin met betrekking tot de plaats van het vervoegde werkwoord, dan blijkt dat in alle troonredes, geheel volgens de verwachting, verreweg het grootste aantal zinnen V2-zinnen te zijn. In de jaren 1948, 1973 en 1998 waren er met uitzondering van 1 à 2 Vo-zinnen – ‘Leden der Staten-Generaal’ – en 1 V3-zin, zelfs alleen maar V2-zinnen aanwezig. In de meest recente troonrede van 2023 is ten opzichte van eerdere troonredes een toename te zien in het aantal Vo-zinnen, zoals de zinnen (79) en (80).

(79) Zeker voor jonge boeren die willen bouwen aan een duurzame toekomst. (2023, 96)

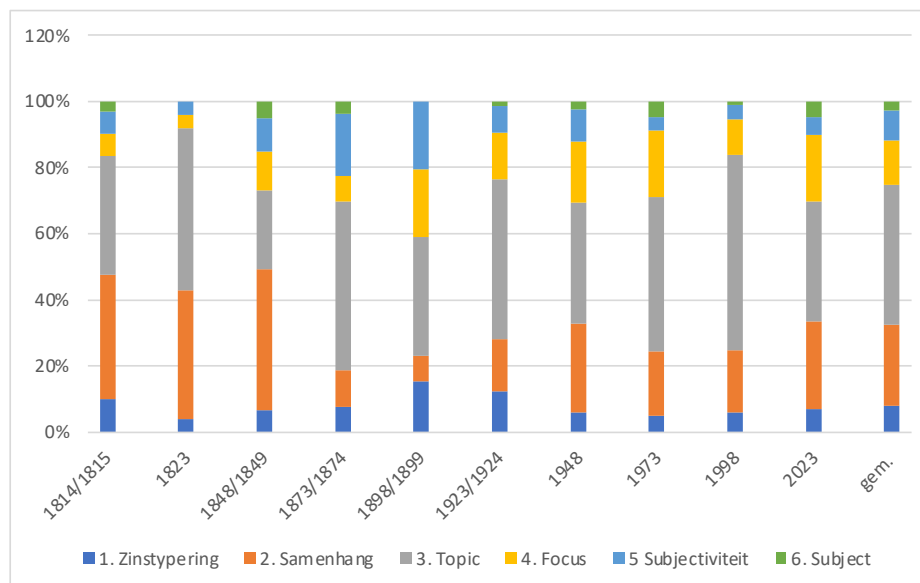
- (80) Door in iedere regio bouwafspraken te maken, extra locaties aan te wijzen en financiële steun te geven. (2023, 102)

V1-zinnen komen in de oudere troonredes een enkele keer voor en dan betreft het imperatiefzinnen die een wens uitdrukken. Na 1923 komen deze V1-zinnen niet meer voor. V3-zinnen komen slechts af en toe voor waarbij 1948 aan top gaat met 4 V3-zinnen. In deze zinnen is er sprake van een bijzin in de aanloop: twee keer een causale bijzin en twee keer een additieve bijzin zoals in (81).

- (81) Hangen ons ook nog beproevingen boven het hoofd, Ik houd Mij verzekerd, dat allen moedig zullen trachten die, onder Gods hulp, te boven te komen. (1848, 18)

6.2 Functies van de eerste zinsplaats

In hoofdstuk 4 zijn de zes functies van de linkerperiferie beschreven die bijdragen aan de globale indruk van de tekst op de luisteraar. De kwantitatieve analyse van de resultaten geeft inzicht in de mate waarin de linkerperiferie door de jaren heen heeft bijgedragen aan die functies (zie bijlage 1). Het algemene beeld is dat in alle onderzochte troonredes de linkerperiferie vooral bijdraagt aan de functies *topic* (gemiddeld 42 procent van de zinnen) en *samenhang* (25 procent van de zinnen). Aan de overige functies draagt de linkerperiferie in mindere mate bij: *focus* in 13 procent van de zinnen, *subjectiviteit* in 9 procent van de zinnen, *zinstypering* in 8 procent van de zinnen en *subject* in 3 procent van de zinnen.

Figuur 2 Diachrone ontwikkeling van de functies van de linkerperiferie

Door de jaren heen is die verdeling van de functies voor iedere troonrede weer anders, waarbij er een paar ontwikkelingen aan te wijzen zijn. De functie *topic* is door de jaren de belangrijkste functie van de linkerperiferie en dat is het geval in 33 à 59 procent van de zinnen. In de troonredes van 1848/1849 vertoont deze functie een kleine dip in 1848/1849 met 24 procent. Een andere ontwikkelingen betreft de functie *samenhang*. In de troonredes van 1814/1815, 1823 en 1848/1849 wordt in 38 à 42 procent van de zinnen de eerste zinsplaats gebruikt om samenhang in de tekst te organiseren, in 1873/1874 en 1898/1899 daalt dat tot respectievelijk 13 procent en 8 procent om daarna weer toen te nemen naar 19 à 27 procent.

In de onderzochte troonredes blijkt dat in 5 à 10 procent van de zinnen de linkerperiferie voor de functie *subjectiviteit* gebruikt wordt. In de troonredes van 1873/1874

en 1898/1899 is dat iets meer en bedraagt het aandeel 20 procent van de zinnen. Voor de overige functies geldt niet dat er sprake is van een duidelijke ontwikkeling. De functie *zinstypering* is in telkens 5 à 10 procent van de zinnen aan de orde, met uitzondering van de twee troonredes van Wilhelmina van 1898/1899 en 1923/1924. De functie *focus* is door de jaren heen redelijk stabiel en bedraagt 6 à 18 procent van de zinnen en voor *subject* ligt het aandeel tussen 0 en 16 procent.

Naast de hier beschreven ontwikkelingen in het gebruik van de zes functies in de linkerperiferie, hebben zich binnen de zes functies ook diachrone ontwikkelingen voorgedaan. Deze worden in het vervolg van dit hoofdstuk beschreven, waarbij de genoemde percentages betrekking hebben op het aandeel van een bepaalde categorie binnen die functie.

6.2.1 Zinstypering

Bij de functie *zinstypering* (zie Bijlage 2.1) valt op dat in geen van de onderzochte troonredes open vragen zijn aangetroffen. In een toespraak ligt het uitspreken van een vraag ook niet voor de hand omdat de spreesituatie zich daar niet voor leent. Maar toch zou een retorische vraag wel op zijn plek kunnen zijn. Een retorische vraag is namelijk een suggestieve vraag waarop geen antwoord wordt verwacht, omdat het al in de vraag opgesloten zit (Claes & Hulsens, 2005, p. 120). Het stellen van een retorische vraag is een probaat middel om een publiek mee te krijgen in een eigen standpunt. Maar blijkbaar wordt dit stijlmiddel door de opstellers van de troonrede niet passend geacht. Wat wel is aangetroffen zijn zinnen waarbij de linkerperiferie leeg is, de zogenaamde imperatiefzinnen. In de troonredes van 1814/15, 1873/74, 1898/99 en 1923/24 komt dit een enkele keer voor, zoals in (82).

- (82) Moge Hij ons de kracht schenken om niet zonder hoop de veelszins duistere toekomst te gemoet te gaan. (1923/24, 25)

In latere troonredes wordt dit enigszins archaïsche zinstype niet meer aangetroffen. In de oudere troonredes van 1823 en 1848/1849 maar ook in de meest recente troonrede wordt in de linkerperiferie het object van een taalhandeling een enkele keer aangetroffen, zoals de wens in (83).

- (83) Het Vaderland plukke van onzen arbeid rijke vruchten! (1848, 48)

Het zo kenmerkende pragmatische bijwoord voor taalhandelingen ‘hierbij’ komt in de onderzochte troonredes niet voor in de linkerperiferie. Een diachrone ontwikkeling die aan te wijzen is, is dat hoewel recente troonredes uit aanzienlijk meer zinnen bestaan dan de oudere troonredes, het aandeel van de functie *zinstypering* door de jaren heen vrij constant is. Dat betekent dat naast de onvermijdelijke taalhandelingen van het openen van een vergadering zoals in (84)

- (84) Ik verklaar de gewone zitting der Staten-Generaal geopend. (1873, 53)

en het toewensen van veel zegen en wijsheid voor de parlementariërs, er door de jaren heen in absolute zin een toename is van het aantal taalhandelingen. Vanaf 1948 verschijnen er namelijk steeds vaker indirecte taalhandelingen met de werkwoorden zoals ‘zullen’ en ‘blijven’, waarbij de regering of het kabinet het onderwerp van de taalhandeling zijn, zoals in (85).

- (85) De Regering zal voortgaan om in het kader der Verenigde Naties te streven naar versterking der internationals gemeenschapsgedachte. (1948, 8)

De ontwikkeling binnen de functie *zinstypering* is er dus een van het steeds spreektaaliger worden van taalhandelingen en waarbij imperatieven en directe taalhandelingen plaats maken voor indirecte taalhandelingen.

6.2.2 Samenhang

De analyse van de data die betrekking hebben op de functie *samenhang* (zie Bijlage 2.2) laat zien dat in de oudste troonredes de coherentie grotendeels bestaat uit additieve coherentierelaties. In 1814/1815 is het aandeel additieve nevenschikkende voegwoorden 61 procent van alle zinsdelen die bijdragen aan de functie *samenhang*. Vanaf 1873/1874 maken deze nevenschikkende voegwoorden plaats voor steeds meer voegwoordelijke bijwoorden (43 procent). Vanaf 1898/1899 neemt het aantal additieve bijzinnen toe terwijl de nevenschikkende voegwoorden niet meer aangetroffen worden. Vanaf de troonrede van 1948 begint causale coherentie steeds belangrijker te worden en dan vooral in de vorm van causale bijzinnen en causale bepalingen, zoals in (86).

- (86) Indien de Amerikaanse hulpverlening niet tijdig ware geschied, zou een ernstige terugslag in het herstel van de volkswelvaart onvermijdelijk zijn geweest. (1948, 33)

Pas in de meest recente troonrede wordt voor het eerst een causaal voegwoordelijk bijwoord aangetroffen, zoals te zien is in (87).

- (87) Daarom blijft het kabinet bevorderen dat mensen kunnen genieten van cultuur, bijvoorbeeld met de Cultuurkaart voor jongeren. (2023, 75)

Additieve en causale bijzinnen verdienen speciale aandacht als het gaat om hun positie in de zin. In de troonrede van 1848/1849 komen deze bijzinnen twee keer voor en staan dan in de aanloop van de zin, zoals in (88).

- (88) Zal het Nederland op de nieuw geopende baan wél gaan, dan behoort elk inwoner van dit gezegend Land vervuld te zijn van het besef zijner dure verplichtingen en bezield met eene geestdrift voor het Vaderland, die geene offers te groot acht. (1848, 15).

In latere troonredes vanaf 1898 staan additieve en causale bijzinnen meestal op de eerste zinsplaats, zoals in (89).

- (89) Hoewel de Regering de technische vraagstukken, die hierdoor worden opgeroepen, geenszins onderschat, is zij van mening, dat het industrialisatie-vraagstuk in de eerste plaats een economisch probleem is. (1948, 36).

Naast deze ontwikkeling van additieve en causale coherentierelaties is in de onderzochte troonredes ook een diachrone ontwikkeling te zien als het gaat om de voegwoordelijke bijwoorden. In 1898 wordt voor het eerst het voegwoordelijk bijwoord ‘ook’ aangetroffen in de linkerperiferie. In de jaren daarna verschijnen regelmatig nieuwe woorden met dezelfde additieve betekenis van ‘ook’. In 1923 was dat het bijwoord *tevens*. *Tevens* had tot in de 17^e eeuw de temporele betekenis ‘ineens, tegelijkertijd’ maar is gesubjectificeerd tot een voegwoordelijk bijwoord in de betekenis van ‘bovendien, en tegelijkertijd ook’ (Philippa et al., 2009). Vijfentwintig jaar later - in 1948 - verschijnt *voorts* op de eerste zinsplaats. *Voorts* is afgeleid van het zelfstandig bijwoord *voort*, dat zoiets betekent als ‘vooruit, verder’. In de Nieuwnederlandse periode is *voort* in deze betekenis verouderd geraakt, maar in het van *voort* afgeleide voegwoordelijk bijwoord *voorts* met de betekenis ‘vervolgens, bovendien’ is nog wel een deel van die betekenis te herkennen (Philippa et al., 2009). In 2023 verschijnt voor het eerste het voornaamwoordelijk bijwoord *daarnaast*, dat van oorsprong een ruimtelijke betekenis heeft, op de eerste zinsplaats in de betekenis van ‘ook’. Ook ‘zo’, dat eerder in de betekenis ‘op die manier’ gebruikt wordt, komt in 2023 voor het eerst voor als tekststructurende bepaling met de nieuwe betekenis ‘bijvoorbeeld’, zoals in (90).

- (90) Zo moeten er op het gebied van migratie en inburgering en de effecten daarvan op onze samenleving belangrijke keuzes worden gemaakt, bijvoorbeeld over werk- en studiemigratie. (2023, 82)

Deze nieuwe voegwoordelijke bijwoorden hebben dus een ontwikkeling van subjectificatie doorgemaakt, die vergelijkbaar is met die van de Engelse voegwoordelijke bijwoorden uit het onderzoek van Traugott (2022-a). Ook het grammaticaal onderwerp kan bijdragen aan de samenhang van een tekst. In de troonrede van 1823 wordt er 4 keer een verwijzend subject gebruikt zoals in (91).

- (91) Eenige derzelve zijn in zulk eenen staat, dat men zich eenen niet ongunstigen uitslag mag beloven. (1823, 16)

In de meer recente troonredes zijn het met name persoonlijk voornaamwoorden en aanwijzende voornaamwoorden zoals in (92) die als grammaticaal onderwerp bijdragen aan de samenhang.

- (92) Dat is net zo goed een veiligheidsvraagstuk als een economisch vraagstuk. (2023, 55)

Deze ontwikkeling is te bestempelen als het spreektaaliger en dus subjectiever worden van de taal.

6.2.3 Topic

Uit de data (zie Bijlage 2.3) komt naar voren dat het grootste deel van de *topics* (71 à 90 procent) *aboutness topics* zijn; *contrastieve topics* komen duidelijk minder voor (0 à 17 procent). Gemodaliseerde *topics* en uitgestelde *topics* maken in alle onderzochte troonredes minder dan 7 procent uit van de *topics*. Deze verdeling over de vier soorten *topics* is in alle troonredes ongeveer hetzelfde. Maar in de laatste troonrede van 2023 is er een verschuiving te zien in dit patroon. In 2023 neemt het aandeel *aboutness topics* af naar 59 procent, de *contrastieve topics* nemen toe naar 26 procent en de uitgestelde *topics* naar 13 procent. De toename in *contrastieve topics* wordt veroorzaakt door generiek/categoriale *topics* zoals in (93).

- (93) Mantelzorgers zijn van onschatbare waarde en daarom moeten zij worden ondersteund, bijvoorbeeld door de samenwerking en kennisoverdracht met de professionele zorgverleners te verbeteren. (2023, 127)

In 1998 en in 2023 zijn abstracte *topics* ruimer dan in eerdere troonredes vertegenwoordigd (22 en 28 procent) zoals in (94).

- (94) De demissionaire status van het kabinet betekent onvermijdelijk terughoudendheid in het doen van nieuwe voorstellen. (2023, 25)

Ook *uitgestelde topics* zoals in (95) komen in 2023 duidelijk vaker voor dan voorheen.

- (95) Er is nog altijd discriminatie en racistische uitsluiting in de samenleving. (2023, 22)

Was het aandeel in voorgaande jaren 0 à 7 procent, in 2023 was het opgelopen tot 13 procent.

Omdat het labelen van een *topic* niet altijd heel eenduidig was, is enige voorzichtigheid geboden bij het doen van uitspraken over diachrone ontwikkelingen binnen de *aboutness topics* en *contrastieve topics*. Toch vallen in de data wel enkele zaken op die niet zozeer te koppelen zijn aan een langzame diachrone ontwikkeling, maar die wel wijzen op een tijdelijk verschijnsel. Zo waren in de troonrede van 1948 nominalisaties relatief populair (33 procent van de *topics*) zoals in (96).

- (96) Beperking van de invoer zal echter, als gevolg van het tekort aan buitenlandse betaalmiddelen, nog onvermijdelijk blijven. (1948, 40)

Vijfentwintig jaar later in 1973 blijkt 38 procent van de *topics* het onderwerp van een passief-zin te zijn zoals in (97).

- (97) Inspraak en beroepsmogelijkheid bij de vaststelling van milieuvoorschriften worden verbeterd. (1973, 42)

Voor de functie *topic* geldt dus dat er door de decennia heen een heel constant beeld was waarbij *aboutness topics* verreweg het meest voorkomen. Wel is er sprake van een recente ontwikkeling in de troonredes van 1998 en 2023 waarbij een toename te zien is in het aantal niet-definiëte, abstracte, generieke en uitgestelde *topics*.

6.2.4 Focus

Zoals Taalportaal ook al stelt, komen objecten nauwelijks voor als *focus*-element en dat is ook terug te zien in de data (Bijlage 2.4). Uit de onderzochte troonredes blijkt dat voorzetselvoorwerpen zoals in (98) en bepalingen van plaats en tijd zoals in (99) de meest gebruikte *focus*-elementen zijn.

- (98) maar, tot dien duren prijs, zijn de eerbiediging van ons gezag, rust en orde in den Indischen Archipel verzekerd. (1848, 31)
- (99) Binnen de NAVO wil zij het overleg stimuleren over de mogelijkheden van ontspanning tussen Oost en West en bevorderen dat overal in het verdragsgebied de mensenrechten worden geëerbiedigd. (1973, 89)

Andere bepalingen zoals de bepaling van wijze en bijvoeglijke bepalingen komen veel minder voor. Opvallend is nog wel dat in 1998 *focus*-elementen met een kopbepaling zoals in (100) iets vaker voorkwamen dan in eerdere troonredes.

- (100) Alleen samen met andere landen kan Nederland een bijdrage leveren aan een wereld die stabiel en veiliger is. (1998, 140)

Focus-elementen met een kopbepaling zijn geen recente innovatie. Al in de troonrede van 1814 kwam het voor, maar in alle onderzochte troonredes is het toch een vrij zeldzaam taalelement.

6.2.5 Subjectiviteit

Modale zinsbepalingen komen maar mondjesmaat voor in de linkerperiferie van de onderzochte troonredes (zie Bijlage 2.5). In 1973 één keer een modale gevoelsbepaling en één keer een modale verstandbepaling en in 2023 twee keer een modale verstandbepaling. Evaluatieve predicaatsbepalingen komen al iets vaker voor, maar ook dat blijft beperkt tot maximaal drie keer. De troonrede van 1948 vormt daarop een uitzondering; in dat jaar waren 4 van de 8 taalelementen die bijdragen aan de *subjectiviteit* predicaatsbepalingen, zoals in (101).

- (101) Veel zal dus van Uw werkkraft worden gevraagd. (1948, 81)

Uit de data blijkt dat complement-constructies in alle troonredes een meer substantiële bijdrage leveren aan de functie *subjectiviteit* (50 tot 88 procent) dan de hiervoor genoemde

bepalingen. In de troonredes uit de 19^e eeuw betreft dat vooral persoonlijke complementatie zoals in (102).

- (102) Wij mogen ons verblijden, ter oorzaak, dat onze uit- en inwendige aangelegenheden, sedert het oogenblik waarop Ik de regering aanvaardde, niet zijn verminderd – maar veeleer verbeterd – in gunstige gesteldheid. (1848, 23)

In de meer recente troonredes van 1998 en 2023 is het vooral onpersoonlijke complementatie, zoals in (103).

- (103) Het is van groot belang dat de uitbreiding van de Unie voortvarend en zorgvuldig wordt voorbereid. (1998, 177)

6.2.6 Subject

De functie *subject* betreft personen of zaken die handelen. Taalhandelende *subjecten*, coherentie-*subjecten* en perspectiverende *subjecten* zijn ingedeeld bij de betreffende functies (*zinstypering*, *samenhang* en *subjectiviteit*) waardoor de functie *subject* in deze scriptie alleen van toepassing is op entiteiten die daadwerkelijk handelingen uitvoeren. En dat zijn er in de onderzochte troonredes maar weinig (zie voor de data Bijlage 2.6). Voor een tekst die terugblijkt en vooruitkijkt, is dat overigens niet zo verwonderlijk.

7 Conclusies

Deze scriptie doet verslag van de kwantitatieve en kwalitatieve analyse van zinsdelen in de linkerperiferie van Nederlandse zinnen. De linkerperiferie is een zinspositie die vanuit verschillende stromingen binnen de taalkunde wordt onderzocht. De generatieve grammatica houdt zich bezig met de volgorde van taalelementen, in de constructiegrammatica is er veel aandacht voor functies zoals *subjectiviteit* en *discours* terwijl vanuit de stilistiek het effect op de spreker de belangstelling heeft. Wat al die benaderingen leren, is dat de linkerperiferie veel gebruiksmogelijkheden heeft. In deze scriptie zijn de verschillende benaderingen zoveel mogelijk in samenhang toegepast om zo tot een veelzijdig beeld te komen. Omdat taal voortdurend verandert en volgens sommige onderzoekers ook subjectiever wordt, is in deze scriptie ook gekeken naar diachrone ontwikkelingen in de linkerperiferie waarbij met name is gelet op subjectiveringsprocessen. Om die langjarige ontwikkeling te onderzoeken is gebruik gemaakt van Nederlandse troonredes. De troonrede is namelijk een toespraak die al bijna tweehonderd jaar ieder jaar op de derde dinsdag van september wordt uitgesproken en al die troonredes zijn bovendien digitaal beschikbaar.

De eerste vraag waar deze scriptie antwoord op geeft, is welke functies de linkerperiferie kan hebben en hoe die functies bijdragen aan de globale indruk van een tekst. Op basis van het verrijkte model voor de linkerperiferie van Rizzi (1997) en met aanvullingen vanuit andere taalkundige perspectieven kom ik tot zes functies. De eerste functie betreft *zinstypering* en het gaat daarbij om taalelementen in de linkerperiferie die op een of andere manier de taalhandeling markeren die met de zin wordt uitgevoerd. Bij de beschrijving van deze functie is gebruik gemaakt van inzichten uit de taalhandelingstheorie van Austin en Searle. *Samenhang* is de tweede functie en deze functie draagt bij aan de begrijpelijkheid van een tekst. De functie is losjes gebaseerd op de interrogatieve functie in het model van Rizzi en maakt gebruik van inzichten uit de coherentie-analyse (Sanders & Spooren, 2021). De functies *topic*, *focus* en *subject* spelen een rol in de informatiestructuur van een zin. Een taalelement is een *topic* wanneer er in de zin nieuwe informatie volgt over dit *topic*; een taalelement is een *subject* als er informatie volgt over de handelingen die het *subject* uitvoert en een taalelement is een *focus* als het nieuwe informatie bevat over het *topic*. *Topic* en *subject* vormen het grammaticale onderwerp van een zin met een canonieke volgorde, terwijl een *focus* een vooropgeplaatst zinsdeel is in een zin met inversie. *Subjectiviteit* tenslotte is de functie die de houding van de spreker door laat klinken; dat kan door middel van bijwoorden

met een subjectieve betekenis of doordat de spreker door middel van een complementconstructie een perspectiverend subject opvoert.

In de zinnen van de onderzochte troonredes worden alle zes de functies, in een steeds iets andere mix, aangetroffen. De kwantitatieve analyse van de periode 1814 tot en met 2023 levert een beeld op de meeste taalelementen in de linkerperiferie bijdragen aan de functie *topic* (gemiddeld 42 procent van de zinnen). Dat past bij een tekst als de troonrede, die bedoeld is om meer informatie te geven over de politieke gebeurtenissen van het voorbije jaar en over de plannen voor het komende jaar. De functie *samenschap* komt op de tweede plaats (gemiddeld 25 procent) en dat sluit aan op het doel van de troonrede om het parlement en de Nederlandse bevolking op een begrijpelijke manier te informeren over de regeringsplannen. Samenhang draagt namelijk bij aan de begrijpelijkheid. De functie *focus* – het benadrukken van een zinsdeel door vooropplaatsing – komt gemiddeld in 13 procent van de zinnen voor. Een bescheiden maar onvermijdelijke rol is er voor de functie *zinstypering* (gemiddeld 8 procent). Het openen van het parlementaire jaar vereist nou eenmaal een herkenbare taalhandeling, net zoals het doen van beloften voor het komende jaar. De linkerperiferie draagt in 9 procent van de zinnen bij aan de functie *subjectiviteit*. Deze functie is voor een statige en officiële regeringstoespraak zoals de troonrede waarschijnlijk minder relevant dan voor meer literaire teksten. Dat de troonrede geen verhalend genre is, waarin allerlei gebeurtenissen worden beschreven, blijkt wel uit het feit dat de linkerperiferie het minst (gemiddeld 3 procent) gebruik wordt voor de functie *subject*. De mix van functies die in de troonredes is gevonden, past al met al goed bij het genre van de troonrede. Voor andere tekstsoorten zal die mix er waarschijnlijk anders uitzien.

De tweede onderzoeksvraag gaat over de diachrone ontwikkelingen die aan te wijzen zijn op de eerste zinsplaats en in hoeverre subjectivering daarbij een rol heeft gespeeld. Hoewel er geen sprake is van een algemene trend die opgaat voor alle functies, zijn er voor de functies *zinstypering*, *samenschap*, *topic* en *subjectiviteit* wel enkele diachrone ontwikkelingen aan te wijzen. Bij de functie *zinstypering* bleek uit de data dat in de oudere troonredes tot en met 1848 regelmatig het object van de taalhandeling in de linkerperiferie staat. De structuur van de taalhandelingen had in die zinnen de vorm van een belofte of een opdracht aan de parlementsleden. Vanaf 1898 is het met name het persoonlijk voornaamwoord 'ik' dat in de linkerperiferie staat en gevolgd wordt door een performatief werkwoord. Vanaf 1948 voert het staatshoofd de taalhandelingen uit namens de regering of het kabinet en is er vooral sprake van een indirecte taalhandelingen. De ontwikkeling van directe naar indirecte taalhandelingen laat zien hoe taalhandelingen in de troonredes door de jaren heen steeds spreektaaliger zijn geworden. Deze ontwikkeling is een vorm van *conversationalisme* (Fairclough, 1992) en draagt bij aan de subjectivering van de taal.

Binnen de functie *samenschap* zijn in de onderzochte troonredes meerdere diachrone ontwikkelingen te zien. Een eerste ontwikkeling bestaat uit de verschuiving van vooral additieve coherentie in de troonredes tot 1924 via de opkomst van causale coherentie vanaf 1948 naar een mix van beide soorten coherentierelaties vanaf 1998. In de methode van de coherentie-analyse van teksten worden additieve coherentierelaties niet-specifiek en zwak genoemd omdat er niet veel meer gebeurt dan dat twee tekstdelen elkaar aanvullen. Causale relaties worden als specifiek en sterk getypeerd omdat de auteur heel specifiek een oorzaak of gevolg aanwijst (Sanders & Spooren, 2021). Je zou dan ook kunnen zeggen dat bij causale coherentierelaties de mening van de schrijver sterker doorklinkt en om die reden zijn causale relaties subjectiever te noemen dan additieve coherentierelaties. Deze ontwikkeling kan daarom gezien worden als een vorm van subjectivering. Een ander ontwikkeling binnen de functie *samenschap* betreft de ontwikkeling van bijwoorden van plaats en tijd die meestal ergens achter in de zin staan tot pragmatische tekststructurende bijwoorden op de eerste zinsplaats, zoals beschreven door Traugott (2012). In 1898 staat het voegwoordelijk bijwoord *ook* voor het eerst op de eerste zinsplaats. In 1923 verschijnt *tevens* op het toneel in de betekenis van 'ook'. Vijftientig jaar later - in 1948 - wordt *voorts* aangetroffen op de eerste zinsplaats. In 2023 verschijnt voor het eerste het voornaamwoordelijk bijwoord *daarnaast* in de betekenis van 'ook' op de eerste zinsplaats. Zowel *tevens* en *voorts* als *daarnaast* hebben van origine een ruimtelijke betekenis maar zijn door de jaren heen gesubjectificeerd. Het verwijswoord 'zo', dat eerder in de betekenis 'op die manier' gebruikt wordt, komt in 2023

voor het eerst voor met de een nieuwe gesubjectificeerde betekenis 'bijvoorbeeld'. Een derde ontwikkeling is een toename van de bijdrage van het grammaticale onderwerp aan de functie *samenhang*; een toename die toe te schrijven is aan het gebruik van persoonlijke en aanwijzende voornaamwoorden. Deze zogenaamde deiktische taalelementen vergen een zekere afstemming tussen de spreker en het luisterende publiek waardoor je zou kunnen zeggen dat er sprake is van (inter-)subjectivering.

Een subjectiveringsproces van meer recente aard is terug te vinden bij de functie *topic*. Vanaf 1998 is het aandeel van indefiniete, generieke of categorale *topics* hoger dan in eerder troonredes. Een eigenschap van dit soort *topics* is dat ze niet verwijzen naar een specifieke zelfstandigheid, maar wel naar een groep als geheel of naar een willekeurig of representatief lid van een groep. Daarmee geeft de spreker nieuwe informatie, maar dan wel over een hele groep. Omdat het nou eenmaal erg moeilijk is om heel objectief informatie te geven over een groep, zal zo'n bewering al snel neerkomen op de mening van de spreker over deze groep: een subjectieve uitspraak dus. Bij de abstracte *topics* is ook een recente toename te zien. Abstracte *topics* zijn concepten die taalgebruikers delen, maar het zijn geen specifieke identificeerbare personen of zaken. Uitspraken over abstracte *topics* dienen om dezelfde reden opgevat te worden als de visie van de spreker op dat concept: subjectief dus.

Een laatste diachrone ontwikkeling die in de data opviel, gaat over het gebruik van de complement-constructie bij de functie *subjectiviteit*. Het is een constructie die in alle onderzochte troonredes voorkomt, maar er is een verschuiving zichtbaar van vooral persoonlijke complementatie in 1848/1849, 1873/1874 en 1898/1899 naar een mix van persoonlijke en onpersoonlijke complementatie in de troonredes vanaf 1973. De afname van persoonlijke complementatie zou de gedachte kunnen oproepen dat er sprake is van objectivering, maar dat ligt toch iets genuanceerder. Stukker en Verhagen betogen namelijk dat er bij onpersoonlijke complementatie op een enigszins verborgen niveau een subjectieve visie binnensluipt waardoor er een zekere ambiguïteit tot stand komt (2019, p. 128). De ontwikkeling in het gebruik van de complementconstructie is er dus niet een van afnemende subjectiviteit, maar wel een van toenemende ambigue subjectiviteit.

8 Discussie

Een substantieel deel van de kwantitatieve analyse bestond uit het labelen van alle zinsdelen in de linkerperiferie. Voor veel zinsdelen ging dat zonder noemenswaardige problemen, maar in sommige gevallen bleek dat zinsdelen in aanmerking kwamen voor meer labels. Met name bij de *topics* was het labelen niet altijd eenduidig. Zo kan een zinsdeel een definitief *topic* zijn met een naamwoordelijk predicaat en tegelijkertijd ook een verwijzend subject; of een *topic* kan een nominalisatie en tegelijk ook een abstract *topic* zijn. En ook kan een abstract *topic* best definitief zijn en een naamwoordelijk predicaat hebben waarbij de vraag of een begrip al dan niet *abstract* soms ook twijfels oproept. In al deze gevallen is het label toegekend op basis van de meest kenmerkende eigenschap of is op basis van mijn taalkundige intuïtie een label toegekend. Een complicatie daarbij is dat die intuïtie geldt voor het moderne Nederlands en niet voor het Nederlands uit de 19^e eeuw en begin 20^e eeuw. In vervolgonderzoek zou meer aandacht besteed kunnen worden aan meer objectief vast te stellen labels voor de functie *topic*.

Hoewel het los staat van de analyse van zinsdelen in de linkerperiferie, wil ik hier toch melding maken van een opmerkelijk fenomeen, namelijk de toename in de troonrede van 2023 van het aantal Vo-zinnen: hoofdzinnen zonder vervoegd werkwoord. Was er in eerdere troonredes 1 à 2 keer sprake van zo'n zin, in 2023 kwam het 10 keer voor. Deze zinnen zijn in deze scriptie buiten beschouwing gelaten omdat deze zinnen nou eenmaal geen linkerperiferie hebben en zich onttrekken aan de basisregels van de Nederlandse taal. In informele spreektaalige situaties zijn dergelijke zinnen overigens best acceptabel. Maar in een formele tekst zoals de troonrede, waarbij niets aan het toeval wordt overgelaten en waarbij bovendien taalkundige professionals betrokken zijn, zijn deze zinnen toch opvallend te noemen. Ik denk dat uitgesloten kan worden dat er sprake is van slordigheidjes. Hier lijkt

eerder sprake te zijn van een bewuste keuze om de troonrede een meer spreektaalig karakter te geven. Dit verschijnsel wijst erop dat de opstellers van de troonrede bewust aanturen op het subjectiveren van de taal van de troonrede.

De cartografische benadering voor V2-talen stelt dat het finiete werkwoord wordt uitgespeld op het niveau van het hoogste functionele hoofd. In deze scriptie ben ik voorbijgegaan aan eventuele consequenties daarvan, daarom wil ik er in dit laatste hoofdstuk nog even op terugkomen. Wanneer het model van Rizzi wordt toegepast op V2-talen, dan blijkt dat in iedere functionele laag andersoortige werkwoorden staan. Op het hoogste niveau van *zinstypering* zijn dat performatieve werkwoorden en werkwoorden die op een of andere manier naar de toekomst verwijzen. Op het niveau van *topics* gaat het om koppelwerkwoorden, modale (hulp-)werkwoorden en abstracte werkwoorden. Op het niveau van *subjectiviteit* betreft het de cognitieve werkwoorden van de complementconstructie en op het laagste niveau van het *subject* staan werkwoorden die een handeling uitdrukken. Het cartografische model van Rizzi veronderstelt een vaste volgorde van zinsdelen in de linkerperiferie; dat betekent dat er ook een min of meer vaste volgorde voor de werkwoorden zou bestaan. En er viel nog iets op dat hier mee te maken kan hebben, namelijk dat abstracte *topics* ook voorkomen met werkwoordelijke predicaten. Dat is opvallend te noemen omdat abstractheden nou eenmaal niet in staat zijn om handelingen te verrichten. Een korte analyse van deze werkwoorden leert, dat deze werkwoorden meestal een figuurlijke betekenis hebben, zoals in (104)

(104) Het toenemend geweld op straat raakt ons allen. (1998, 38)

In deze zin heeft *raken* niet de letterlijke, objectieve betekenis ‘treffen door een slag’ maar wel de meer figuurlijke, subjectieve betekenis ‘emotie opwekken’. In aansluiting op wat hiervoor gezegd is over de volgorde van werkwoorden, lijkt het er dus op dat werkwoorden met een gesubjectificeerde betekenis zoals het figuurlijk gebruikte *raken*, meer naar links - namelijk op het niveau van *topics* - in de zin staan. Die linkswaartse verplaatsing ten gevolge van subjectificatie is eerder ook al besproken bij het onderzoek van Traugott (2012) naar het ontstaan van tekststructurende bepalingen op de eerste zinsplaats. Deze kwestie van werkwoordvolgorde, subjectificatie en linkswaartse verplaatsing vormt weliswaar geen onderdeel van deze scriptie, maar zou iets kunnen zijn om in een ander kader uit te zoeken.

Iets heel anders valt op te merken over het gebruik van nominalisaties en passieve zinnen. Het gebruik van deze constructies heeft in de onderzochte troonredes van 1948 en respectievelijk 1973 een duidelijk hoogtepunt. De data laten geen langzame diachrone ontwikkeling zien, maar het zou kunnen dat het in die tijd, om welke reden dan ook, populaire formuleringen waren. Wat wel een rol kan hebben gespeeld bij het verdwijnen van deze formuleringen is dat nominalisaties en passief-zinnen in de taaladviespraktijk lang een slechte naam hebben gehad. Van beide constructies wordt wel gezegd dat ze een tekst saai, onpersoonlijk en ambtelijk maken. Volgens de *Schrijfwijzer* van Jan Renkema (2018) komt er bij het gebruik van nominalisaties minder actie in de tekst en het advies luidt daarom: ‘Laat de werkwoorden hun werk doen.’ Oftewel stop met nominalisaties en gebruik in plaats daarvan liever werkwoorden. Ook passieve zinnen zijn onderwerp van kritiek, maar daarover zegt de *Schrijfwijzer* dat die kritiek vaak te ver wordt doorgevoerd. Toch lijkt het erop dat de opstellers van de troonredes zich de terechte en minder terechte kritiek ter harte hebben genomen, want in de troonredes uit de tweede helft van de 20^e eeuw komen nominalisaties en passieve zinnen aanzienlijk minder vaak voor.

In deze scriptie is vanuit drie verschillende perspectieven op taal- generatieve grammatica, constructiegrammatica en stilistiek - onderzoek gedaan naar de linkerperiferie van Nederlandse zinnen. De linkerperiferie leent zich daar goed voor omdat er vanuit alle drie de perspectieven wetenswaardige inzichten over dit deel van de zin beschikbaar zijn. Hoewel deze stromingen binnen de taalkunde heel uiteenlopende uitgangspunten over taal hanteren, blijkt dat de inzichten van deze stromingen over de linkerperiferie goed op elkaar aansluiten. Dat een *topic* links van het *subject* staat volg niet alleen uit de cartografische benadering maar ook uit de stilistische benadering van nominalisaties en passief-

constructies. Dat een *focus* in de linkerperiferie de aandacht trekt is het resultaat van een gemarkeerde woordvolgorde (inversie) maar is ook te begrijpen vanuit de *construal* van het stijlmiddel topicalisatie. En dat een onpersoonlijke complement-constructie toch een subjectieve uiting is, is een inzicht uit de constructiegrammatica maar is ook te verklaren vanuit de *construal* van een voorlopig onderwerp. Het in samenhang toepassen van de drie verschillende benaderingen op zinsdelen in de linkerperiferie heeft geen onoplosbare tegenstellingen veroorzaakt, maar heeft wel geleid tot een dieper inzicht in de mogelijkheden, functies en diachrone ontwikkelingen. Daarmee is nog niet gezegd dat deze synergie in taalonderzoek altijd opgaat, maar het vormt wat mij betreft wel een serieuze aanwijzing dat het de moeite waard kan zijn om bij de bestudering van taalverschijnselen de verschillende taalkundige benaderingen in samenhang toe te passen.

Bibliografie

- Austin, J.L. (1962). *How to do things with words*. Oxford: Clarendon Press.
- Biber, D. (2004). Historical Patterns for the Grammatical Marking of Stance: A Cross-Register Comparison. *Journal of Historical Pragmatics*, 5 (1), 107-136.
- Biber, D., Johansson, S., Leech G., Conrad S. & Finegan E. (1999). *The Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman.
- Boogaart, R. J. U. (2009). Een retorische straks-constructie. In R. Boogaart, J. Lalleman, M. Mooijaart, & M. van der Wal (Eds.), *Woorden Wisselen. Voor Ariane van Santen bij haar afscheid van de Leidse universiteit*. (pp. 167-182). Leiden: Stichting Neerlandistiek Leiden.
- Chomsky, N. (1986). *Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use*. New York: Praeger Publishers.
- Cinque, G. (1999). *Adverbs and Functional heads. A cross-linguistic perspective*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Claes, P. & Hulsens, E. (2015). *Groot retorische woordenboek. Lexicon van stijlfiguren*. Nijmegen: Vantilt.
- Crystal, D. (2007). *How Language Works. How Babies Babble, Words Change Meaning, and Languages Live or Die*. London: Penguin Books Ltd.
- De Jong, J. (2006) "Leden van de Staten-Generaal. "Waarom de troonrede niet overtuigt. *Onze Taal*, 2006 (9), 228-231.
- Den Besten, H. (1989). *Studies in West Germanic Syntax*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi.
- Dietvorst, G. (2017, 20 september) De Troonrede: gewonemensentaal, maar ook gevoel met 'maar' en 'toch'. NOS. Geraadpleegd op 16 oktober 2023, van <https://nos.nl/artikel/2193804-de-troonrede-gewonemensentaal-maar-ook-gevoel-met-maar-en-toch>
- Doreleijers, K., & Corver, N. (2021). Adviserend beter: De pragmatiek en syntaxis van een modaal-subjectief bijwoord. *Nederlandse Taalkunde*, 26(1), 3-39.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity.
- Haegeman, L. (2012). *Adverbial Clauses, Main Clause Phenomena, and the Composition of the Left Periphery*. New York: Oxford University Press.
- Haeseryn, W., Romijn, K., Geerts, G., Rooij, J. & Toorn, M. (2019). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Geraadpleegd van <https://e-ans.ivdnt.org>
- Kennedy, J.C. (2018). *Een beknopte geschiedenis van Nederland*. Amsterdam: Prometheus.
- Landsbergen, F., Tiberius, C. & Dernison, R. (2014). *Taalportaal: an Online Grammar of Dutch and Frisian*. Geraadpleegd van <https://taalportaal.ivdnt.org/>
- Langacker, R.W. (1990). *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin etc.: Mouton de Gruyter.
- Leeuwen, M. van (2015). *Stijl en politiek. Een taalkundig-stilistische benadering van Nederlandse parlementaire toespraken*. Utrecht: LOT.

- Pander Maat, H. & Lentz, L. (2023). *Welke effecten heeft het vereenvoudigen van de troonrede op tekstbegrip en tekstoordelen? Kort onderzoeksverslag*. Universiteit Utrecht.
- Philippa, M., Debrandere, F., Quak., Schoonheim, T. & Sijs, N. van der (2009). *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Renkema, J. (2018). *Schrijfwijzer* (Vijfde editie, Zesde druk.). Amsterdam: Boom.
- Rizzi, L. (1997). The fine structure of the left periphery. In L. Haegeman (Red.) *Elements of Grammar: Handbook of Generative Syntax* (pp. 281-337). Dordrecht: Kluwer.
- Ruigendijk, E., Belder, M. de, & Schippers, A. (2021). *Inleiding Nederlandse taalkunde: voor aankomende neerlandici intra en extra muros*. Amsterdam: University Press.
- Samo, G. (2019). A Criterial Approach to the Cartography of V2. *Linguistics Today*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Sanders, T. (2001) Structuursignalen in informerende teksten. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, (23), 1-21.
- Sanders, T. & Spooren, W. (2021). Teksten, Cognitie en Communicatie, deel 1: coherentie. In WODN Werkgroep Onderzoek Didactiek Nederlands (Ed.), *Handboek Didactiek Nederlands*. Levende Talen.
- Searle, J. (1979). *Expression and meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stukker, N. & Verhagen, A. (2019). *Stijl, taal en tekst. Stilistiek op taalkundige basis*. Leiden: Leiden University Press.
- Tomasello, M. (2008). *Origins of Human Communication*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Traugott, E. C. (2012). Intersubjectification and clause periphery. *English Text Constructions* 5(1), pp. 7-28.
- Traugott, E. C. (2014). On the Function of the Epistemic Adverbs Surely and No Doubt at the Left and Right Peripheries of the Clause. In: *Discourse Functions at the Left and Right Periphery*, (12), 72–91.
- Traugott, E. C. (2022-a). *Discourse Structuring Markers in English: A Historical Constructionalist Perspective on Pragmatics* (1st ed., Vol. 33). John Benjamins Publishing Company.
- Traugott, E. C. (2022-b). *Ten Lectures on a Diachronic Constructionalist Approach to Discourse Structuring Markers*. Leiden: Brill.
- Traugott, E. C. & Dasher, R. (2002). *Regularity in semantic change*. Cambridge: University Press.
- Van Belle, W., Lamiroy, B., Van Langendonck, W., Lahousse, K., Lauwers, P., Van Canegem-Ardijns, I. & Van Goethem, K. (2006). *Nederlandse grammatica voor Franstaligen (NGF)*. KU Leuven. Geraadpleegd van <https://www.arts.kuleuven.be/ling/project/ngf>
- Van der Sijs, N. (2019). *15 eeuwen Nederlandse taal*. Gorredijk: Sterck&De Vreese.
- Van de Velde, F. (2010). Ontwikkelingen in de linkerperiferie van de nominale constituent. *Nederlandse Taalkunde*, 15(2), 220-237.
- Verhagen, A. (2005). *Constructions of Intersubjectivity. Discourse, Syntax, and Cognition*. Oxford [etc.]: Oxford University Press.
- Verma, S.K. (1976). Topicalization as a stylistic mechanism. *Poetics*, 5(1), 23-33.
- Vis, K., Sanders, J. & Spooren, W. (2009). Subjectiviteit door de jaren heen: conversationalisatie in journalistieke teksten. *Studies in Taalbeheersing*, (3), 405-418.
- Zwart, J.-W. (1993). *Dutch syntax: a minimalist approach*. Department of General Linguistics, University of Groningen.

Bijlagen

Bijlage 1 Resultaten kwantitatieve analyse van de functies

Funcctie	1814/1815	1823	1848/1849	1873/1874	1898/1899	1923/1924	1948	1973	1998	2023	gem.
1. Zinstypering	10%	4%	7%	8%	15%	13%	6%	5%	6%	7%	8%
2. Samenhang	38%	39%	42%	11%	8%	16%	27%	19%	19%	27%	25%
3. Topic	36%	49%	24%	51%	36%	48%	37%	47%	59%	36%	42%
4. Focus	7%	4%	12%	8%	21%	14%	18%	20%	11%	20%	13%
5 Subjectiviteit	7%	4%	10%	19%	21%	8%	10%	4%	4%	5%	9%
6. Subject	3%	0%	5%	4%	0%	2%	2%	5%	1%	5%	3%
totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
7. Vo	4	1	2	2	2	2	1	2	0	10	2,6

Bijlage 2 Resultaten kwantitatieve analyse per functie

Bijlage 2.1 Zinstypering

1. Zinstypering		1814/1815		1823		1848/1849		1873/1874		1898/1899		1923/1924		1948		1973		1998		2023	
1.1 zinstype-markeerder		33%		0%		0%		50%		33%		50%		0%		0%		0%		0%	
	1.1.1 ø	2	(33%)	0	(0%)	0	(0%)	2	(50%)	2	(33%)	4	(50%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)
	1.1.2 vraagwoord	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)
1.2. element taalhandeling		67%		100%		100%		50%		67%		50%		100%		100%		100%		100%	
	1.2.1 pragmatisch bijwoord	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)
	1.2.2 taalhandelingsbepaling	2	(33%)	0	(0%)	1	(25%)	1	(25%)	0	(0%)	2	(25%)	1	(20%)	1	(20%)	0	(0%)	0	(0%)
	1.2.3 taalhandelend subject	1	(17%)	0	(0%)	0	(0%)	1	(25%)	4	(67%)	2	(25%)	3	(60%)	4	(80%)	11	(100%)	6	(67%)
	1.2.4 object van taalhandeling	1	(17%)	2	(100%)	3	(75%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	3	(33%)
	1.2.5 taalhandelings-deelwoord	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	1	(20%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)

Bijlage 2.2 Samenhang

2. Samenhang	1814/1815	1823	1848/1849	1873/1874	1898/1899	1923/1924	1948	1973	1998	2023
2.1 causale relationele coherentie	22%	11%	16%	17%	0%	20%	36%	50%	31%	29%
2.1.1 gemodaliseerd causaal element	1 (4%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	2 (10%)	0 (0%)	2 (6%)
2.1.2 causaal nevenschikkend voegwoord	2 (9%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
2.1.3 causaal voegwoordelijk bijwoord	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	3 (9%)
2.1.4 causale bepaling	1 (4%)	0 (0%)	2 (8%)	1 (17%)	0 (0%)	2 (20%)	1 (5%)	4 (20%)	5 (14%)	1 (3%)
2.1.5 causale bijzin	1 (4%)	2 (11%)	2 (8%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	7 (32%)	4 (20%)	6 (17%)	4 (12%)
2.2 additieve relationele coherentie	61%	58%	48%	83%	67%	70%	45%	5%	20%	29%
2.2.1 tekststructurende bepaling	0 (0%)	0 (0%)	1 (4%)	1 (17%)	0 (0%)	1 (10%)	1 (5%)	1 (5%)	3 (9%)	5 (15%)
2.2.2 gemodaliseerd additief element	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
2.2.3 additief nevenschikkend voegwoord	9 (39%)	5 (26%)	7 (28%)	1 (17%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	2 (6%)	0 (0%)
2.2.4 additief voegwoordelijk bijwoord	2 (9%)	2 (11%)	1 (4%)	1 (17%)	1 (33%)	3 (30%)	3 (14%)	0 (0%)	1 (3%)	5 (15%)
2.2.5 additieve bepaling	1 (4%)	1 (5%)	0 (0%)	1 (17%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (5%)	0 (0%)	1 (3%)	0 (0%)
2.2.6 additieve bijzin	2 (9%)	3 (16%)	3 (12%)	1 (17%)	1 (33%)	3 (30%)	5 (23%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
2.3 referentiele coherentie	9%	0%	24%	0%	0%	0%	5%	15%	17%	9%
2.3.1 verwijswoord	2 (9%)	0 (0%)	6 (24%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (5%)	3 (15%)	6 (17%)	3 (9%)
2.4 coherentie-subject	9%	32%	12%	0%	33%	10%	14%	30%	31%	32%
2.4.1 causaal subject	0 (0%)	1 (5%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	2 (6%)	0 (0%)
2.4.2 verwijzend subject	1 (4%)	4 (21%)	1 (4%)	0 (0%)	1 (33%)	0 (0%)	1 (5%)	1 (5%)	2 (6%)	0 (0%)
2.4.3 persoonlijk voornaamwoord	0 (0%)	1 (5%)	2 (8%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (10%)	2 (9%)	5 (25%)	1 (3%)	2 (6%)
2.4.4 aanwijzend voornaamwoord	1 (4%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	6 (17%)	9 (26%)

Bijlage 2.3 Topic

3. Topic	1814/1815		1823		1848/1849		1873/1874		1898/1899		1923/1924		1948		1973		1998		2023	
3.1 gemodaliseerd topic		5%		0%		7%		0%		7%		3%		3%		2%		4%		2%
3.1.1 topic met kopbepaling	1	(5%)	0	(0%)	1	(7%)	0	(0%)	1	(7%)	1	(3%)	1	(3%)	1	(2%)	4	(4%)	1	(2%)
3.2 aboutness topic		73%		88%		79%		96%		71%		90%		87%		85%		73%		59%
3.2.1 definitief topic met focus	6	(27%)	8	(33%)	5	(36%)	10	(38%)	4	(29%)	11	(37%)	7	(23%)	9	(19%)	27	(25%)	9	(20%)
3.2.2 abstract topic	2	(9%)	1	(4%)	3	(21%)	2	(8%)	1	(7%)	5	(17%)	4	(13%)	4	(8%)	24	(22%)	13	(28%)
3.2.3 subject van passief-constructie (identificeerbaar)	1	(5%)	3	(13%)	3	(21%)	3	(12%)	1	(7%)	5	(17%)	2	(7%)	18	(38%)	10	(9%)	1	(2%)
3.2.4 nominalisatie (identificeerbaar)	4	(18%)	7	(29%)	0	(0%)	5	(19%)	2	(14%)	6	(20%)	10	(33%)	3	(6%)	12	(11%)	3	(7%)
3.2.5 bepaling van plaats/tijd (topic)	3	(14%)	2	(8%)	0	(0%)	5	(19%)	2	(14%)	0	(0%)	3	(10%)	7	(15%)	7	(6%)	1	(2%)
3.3 contrastieve topic		18%		13%		7%		0%		14%		7%		10%		10%		18%		26%
3.3.1 indefinitief topic	1	(5%)	1	(4%)	0	(0%)	0	(0%)	1	(7%)	0	(0%)	0	(0%)	2	(4%)	2	(2%)	4	(9%)
3.3.2 generiek/categoriaal topic	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	7	(6%)	5	(11%)
3.3.3 subject van passief-constructie (niet-identificeerbaar)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	1	(3%)	0	(0%)	3	(6%)	2	(2%)	0	(0%)
3.3.4 nominalisatie (niet-identificeerbaar)	1	(5%)	0	(0%)	1	(7%)	0	(0%)	1	(7%)	1	(3%)	3	(10%)	0	(0%)	5	(5%)	1	(2%)
3.3.5 deictische bepaling van plaats/tijd (topic)	2	(9%)	2	(8%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	4	(4%)	2	(4%)
3.4 uitgesteld topic		5%		0%		7%		4%		7%		0%		0%		2%		5%		13%
3.4.1 voorlopig onderwerp	1	(5%)	0	(0%)	1	(7%)	1	(4%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	1	(2%)	4	(4%)	4	(9%)
3.4.2 loos onderwerp	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	1	(1%)	0	(0%)
3.4.3 plaatsonderwerp	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	1	(7%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	2	(4%)

Bijlage 2.4 Focus

4. Focus	1814/1815	1823	1848/1849	1873/1874	1898/1899	1923/1924	1948	1973	1998	2023
4.1 gemodaliiseerde focus	25%	0%	0%	0%	0%	0%	27%	10%	30%	12%
4.1.1 focus met kopbepaling	1 (25%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	4 (27%)	2 (10%)	6 (30%)	3 (12%)
4.2 restrictieve focus (specifiek)	50%	100%	57%	75%	75%	89%	47%	86%	60%	65%
4.2.1 direct object (specifiek)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (7%)	1 (5%)	0 (0%)	0 (0%)
4.2.2 indirect object (specifiek)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	4 (19%)	0 (0%)	0 (0%)
4.2.3 voorzetselvoorwerp (specifiek)	1 (25%)	1 (50%)	3 (43%)	2 (50%)	1 (13%)	5 (56%)	1 (7%)	10 (48%)	7 (35%)	6 (23%)
4.2.4 bepaling van wijze/middel (specifiek)	0 (0%)	0 (0%)	1 (14%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	2 (13%)	0 (0%)	1 (5%)	2 (8%)
4.2.5 bijvoeglijke bepaling (specifiek)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	2 (25%)	0 (0%)	2 (13%)	0 (0%)	1 (5%)	0 (0%)
4.2.6 bepaling van plaats/tijd (focus)	1 (25%)	1 (50%)	0 (0%)	1 (25%)	3 (38%)	3 (33%)	1 (7%)	3 (14%)	3 (15%)	9 (35%)
4.3 contrastieve focus (niet specifiek)	25%	0%	43%	25%	25%	11%	27%	5%	10%	12%
4.3.1 direct object (niet-specifiek)	0 (0%)	0 (0%)	1 (14%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	2 (13%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
4.3.2 indirect object (niet-specifiek)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (4%)
4.3.3 voorzetselvoorwerp (niet-specifiek)	0 (0%)	0 (0%)	1 (14%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (4%)
4.3.4 bepaling van wijze/middel (niet-specifiek)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (11%)	0 (0%)	0 (0%)	2 (10%)	1 (4%)
4.3.5 bijvoeglijke bepaling (niet-specifiek)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
4.3.6 deictische bepaling van plaats/tijd (focus)	1 (25%)	0 (0%)	1 (14%)	1 (25%)	2 (25%)	0 (0%)	2 (13%)	1 (5%)	0 (0%)	0 (0%)
4.4 uitgestelde focus	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	12%
4.4.1 subject van pseudo-gekloofde zin	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (4%)
4.4.2 voorlopig onderwerp (het is + focus)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	2 (8%)

Bijlage 2.5 Subjectiviteit

5. Subjectiviteit	1814/1815		1823		1848/1849		1873/1874		1898/1899		1923/1924		1948		1973		1998		2023	
5.1 modale zinsbepaling		25%		0%		0%		20%		0%		0%		0%		50%		0%		29%
5.1.1 modale gevoelsbepaling	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	1	(25%)	0	(0%)	0	(0%)
5.1.2 modale verstandsbepaling	1	(25%)	0	(0%)	0	(0%)	2	(20%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	1	(25%)	0	(0%)	2	(29%)
5.2 subjectieve predicaatsbepaling		25%		50%		17%		30%		38%		40%		50%		0%		13%		14%
5.2.1 evaluatieve bepaling van wijze/middel	1	(25%)	1	(50%)	1	(17%)	3	(30%)	3	(38%)	2	(40%)	4	(50%)	0	(0%)	1	(13%)	1	(14%)
5.3 subject van complementatie-zin		50%		50%		83%		50%		63%		60%		50%		50%		88%		57%
5.3.1 persoonlijke complementatie	2	(50%)	1	(50%)	4	(67%)	5	(50%)	5	(63%)	1	(20%)	0	(0%)	2	(50%)	3	(38%)	1	(14%)
5.3.2 onpersoonlijke complementatie	0	(0%)	0	(0%)	1	(17%)	0	(0%)	0	(0%)	1	(20%)	2	(25%)	0	(0%)	4	(50%)	3	(43%)
5.3.3 cognitief deelwoord (+ worden)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	1	(20%)	2	(25%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)

Bijlage 2.6 Subject

6. Subject	1814/1815		1823		1848/1849		1873/1874		1898/1899		1923/1924		1948		1973		1998		2023	
6.1 gemodaliseerd subject		50%		0%		0%		0%		0%		0%		0%		0%		0%		0%
6.1.1 subject met kopbepaling	1	(50%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)	0	(0%)
6.2 subject		50%		0%		100%		100%		0%		100%		100%		100%		100%		100%
6.2.1 specifiek subject	1	(50%)	0	(0%)	3	(100%)	2	(100%)	0	(0%)	1	(100%)	2	(100%)	5	(100%)	2	(100%)	6	(100%)